

• V. ÉVFOLYAM •

1915

APRILIS

• MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN •

ALUL ÉS JOVO

• ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRS-
SÁG IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT •
AZ ÖNNEVEZETES KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKEZTI

• DR. PATAI JÓZSEF

M. OPPENHEIM:

SZÉDEREST

A Mult és Jövő 1915 áprilisi műmelléklete

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULTÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Az O. M. I. K. E. kulturbizottságának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky-
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre:
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára: 2 és 3 korona.

V. ÉVF., 1915 ÁPRILIS

DR. HEVESI SIMON: A SZABADSÁG FIAI

Inség kenyere“ nem szokatlan és nem szimbolum ebben az esztendőben, hanem valóság; nem nyolcnapos ünnep köteles jelképe, hanem hosszú hétköznapiok reális valósága. De vesződséges köznapokon is ünnepi érzésekkel és hívő lélek melegségével vállaljuk magunkra az idők viszontagságait és a kötelességek terhét — a jövő hitével sziveinkben.

Tavaszi ünnep, szabadságünnep, mikor a multból a történet tavaszodásának árama száll felénk, csak a lelkesedést és bizodalmat indíthatja zsendülésre bennünk. Fialatok gyűlnek a lobogó alá — a legifjabb évfolyam; idősebbek sorakoznak a zászló mögött — a felső korosztály; fegyverben a nemzet és mindenki szívében a tavasz hatalma fokozott erőforrássá teszi az érzelmek telített feszültségét, a hitet: az erkölcs, az igazság, a civilizáció fog győzni bennünk, a mi győzedelmeinkkel a szabadságot fogjuk elhozni az emberiségnek!

Ha már másként nem lehet, hadd keljen a vérből az emberiség erkölcsi kultúrája! Ez lesz a nagy kikelet, az eljövendő. Már pázsít borúl hősök csontjai fölött, hősök és áldozatok pihenője fölé zöld pástot von a természet hatalma, oh hadd támadjon abból a földből kikelő tenyészet csodás pompájával az emberiség erkölcsi kultúrája. Hadd teljesedjék a gyönyörű zsoltár: „Hallom, mit mond Isten, békét hirdet népének és hívőinek és ne térjenek többé balgaságra. Közel van már üdvös segítsége híveikhez, hogy dicsőség honoljon országunkban. Szeretet és igazság találkoznak, erkölcs és béke összecsókolóznak“.

Mi szülte ezt a háborút — ezt az arányaiban a világtörténet kereteit szétfeszítő, méreteiben félelmes háborút? Az emberiség erkölcsi kultúrátlansága. Annak átkos méhe érlelte időközön át a kultúremberiség fogalmával össze nem egyeztethető fejleményeket. Nemcsak barbarizmus volt a balság sötétben táplálója; hiszen megvan részük benne glóriás és dicsőséges kultúrnemzeteknek, melyeknek magas szellemi világában az erkölcsiség elve cinizmussá erjedt. Az önzés hipertrófiája, az anyagi érdekek bálványkultusza, a terjeszkedési vágy rémes mértéktelensége, az erkölcsi határvonalok figyelmen kívül hagyása, mely már az egész társadalmat áthatja, a korlátot nem ismerő ijesztő érvényesülni akarás, a semmi borzalomtól vissza nem hőkkenő erkölcsi közömbösség, a hatalom könyörtelen ambíciója és fékezhetetlen vágya, mely palotától kunyhóig terjedő életelvvé lett, eltölti a társadalmat és annak csúcsain vulkánikus erővel tombol, a magasabb szempontok nem ismerése, az eszmények megköpködése és kinevetése, a materializmus szolgálata, a haszon imádása, a tigrisszenvedélyek ösztönös bilincshordása szülték ezt a háborút — mind tanujelei annak, hogy az emberiségnek, ha van is szellemi, értelmi, technikai, politikai, tudományos, irodalmi, művészeti de nincs: erkölcsi kultúrája.

Erkölcsi kultúrára van szükségünk. Ez teszi szabaddá az embert, ez fogja szabaddá tenni az emberiséget. E nélkül az egész emberiség beteg, szolga és szerencsétlen. Nem a gazdagság teszi az emberiséget és nem a hatalom, nem az erőszak véresre típró gögje, hanem a nemesség, az előkelő emberiesség, az uralkodóvá tett kultivált erkölcsiség, melynek rendszervonala: szeretet és igazság és

melyben a prófétaí gondolat életvalósággá vált: „Hatóságoddá a békét teszem, rendtartóddá az igazság elvét!” — Nem a gazdagság teszi az emberiség egészségét. Aranyszövöttek, drágaköves palást nem felejteti el a fekélyes test beteg rothadását. Nem a hatalom nevel szabad embereket és szabad emberiséget, csak az igaz erkölcsiség *אין לך בן חורין אלא מי שיושב ועוסק בתורה*. Csak ott van szabadság, ahol az ember erkölcsi kultúrában él, csak ott fejlődik szabadság, ahol az ember az erkölcsi kultúrának él.

A zsidóság nagyjainak belső életprogrammja ez volt nehéz ezredéveken át. „Ősatyáink a patriarkák ideje óta — úgy tanít a Talmudban rabbi Cháma, — az erkölcsi kultúra iskolája sohasem távozott körükből. Egyiptomban — *ישובה עמהם* — velük volt, mert írva van „gyűjtsd össze a véneket“. A sivatagban velük volt, mert írva van: „gyűjts össze hetven férfiút Izrael vénei közül“. Ábrahámmal véle volt, de még szolgájával Eliezerrel is, kiről írva van „szólott Ábrahám szolgájához, aki házának véne volt és aki uralkodott urának mindene felett“, vagyis birtokba vette mesterének tanítását, urának magasztos gondolatvilágát és aki azért nevezetik Damesek Eliezernek, *שהיה דולה* mert meritett és árasztott urának tórájából másoknak „(Joma 28 b.)“.

A zsidóság ezen ősi hivatásához és tradíciójához kell nekünk is híven ragaszkodni, az erkölcsi kultúra terjesztésén kell közremunkálkodnunk, mert erre van szüksége most már az emberiségnek; dörgő, félelmes hangon kommentálja ezt a követelést az emberiség borzalommalteljes története a mi napjainkban. — Ebben láttam mindig az Orsz. Magy. Izr. Közművelődési Egyesület és a Mult és Jövő legszebb feladatát. Ebben láttam a kenyeret és vizet, melyre szükség van, az életprogramot, mellyel állunk vagy esünk. Most pedig, a háborús idők alatt még világosabban látom, mint valaha, hogy itt kell cselekednünk, ezen a téren kell erőnkhez képest valamit alkotnunk és megindítanunk. Itt kell nagyot és szépet teremtenünk. Nem tudom beérni azzal, hogy felekezeti sajtónk többé-kevésbé politikai szempontokra legyen berendezve. Hiszen ha a politikai küzdelem és védelem szükséges, kell valami szentségnek is lenni, amit védelmeznek és ami nekünk létjogot és létalapot ad, amit megértve, mindnyájan hűségre és áldozatra készek és képesek vagyunk. Nem szeretem az olyan gyümölcsöt, amely csupa védő csontárhéjból van, de tápláló bele, magva nincs. Nem kívánatos, hogy a felekezeti sajtó kizárólag oly téren mozogjon, ahol pártoskodások és szenvedélyek dúlnak, burjánzanak, titkos tördöfések és alaptalan befektetések csempésződnek be és durva ellenségeskedő hang honosul meg. Szükséges, hogy legyen olyan sajtóorgánunk, mely a zsidó lelket kultiválja, az érdeklődést a szellemi életre irányítja, az emberi alkotás hatalmának és szépségének értékelésében idealizmusra tanít, ideális élettartalmat ad, a zsidó szentirodalom magas eszmekincseit megragyogtatja tiszta fényükben, az erkölcsi eszményeket népszerűekké teszi és erkölcsi kultúrát teremt. Kell, hogy legyen olyan zsidó sajtó orgánunk, melynek tónusa nemes és irányzata üdvös, mely a zsidóság lelkét kommentálja, mely lelket ad a népnek és szellemet az élet ösvényét járóknak, amely mint Damesek Eliezer, mestereink eszmekincseinek forrásából merit és áraszt mindenknek.

Vallásunk, tradíciánk, irodalmunk magas ideálja: Szabad ember — erkölcsi kultúrában! Ezt az eszményt szolgálta a *Mult és Jövő* eddig is, megőrizve előkelő tónusát és nem nyitva meg hasábjait a pártoskodásnak és személyeskedésnek; ezt a célt fogja szolgálni minden körülmények között a jövőben is. És ez a törekvés megértésre, hálás elismerésre fog találni előkelő gondolkozású művelt hittestvéreink körében mindig. Szeretetre és hálára fog találni. És ennek a törekvésnek, mely dolgozik az irodalom és művészet univerzális eszközeivel, miként eddig, jövőben is meglesz a hatása, gyümölcse, eredménye. Tehát csak rajta, lankadatlan kitartással, hivatásérzettel, a meggyőződés meg nem roppanó erejével: előre! El nem térve a céltől, el nem tévesztve az irányt, nem hederítve zavarni vágyó kicsinyességre, vinni a zászlót, öntudatosan, előre! Nehéz idők viszontagságain meg nem akadva, munkától és áldozatoktól vissza nem riadva, mint akit a történelem Geniusza küld, biztos tudattal és rendületlenül: előre!

Hitvalló nemzedéket, erkölcsileg értékes embereket, szabad embereket akarunk nevelni magyar Hazánknak és vallásfelekezetünknek, — *בני חורין* — szabad embereket, erkölcsi embereket az *erkölcsi kultúrában!* Hivatásunkat betöltjük, szívünkben a jövő hitével, hogy ha vannak még, *השתא עברי*, kik ezidőszerint szolgák, rabjai a durva, fejlődésellenes, emberiségrontó és bomlasztó önös ösztönöknek, sivár materializmusnak, *לשנה הבאה בני חורין*, a jövőben egyre több leszen azoknak száma Izrael sátraiban, kik szabadok, nemesek, mert erkölcsi kultúrában és az erkölcsi kultúrának élnek!

PATAI JÓZSEF:
HADAK HUSVÉTJÁN

A VÖRÖS-TENGEREN

... Óh, féljünk-e, ha tornyosul a hullám
S a véres ár vadul magasba csap?
Kik jártunk forgatagok vészes útján,
Óh, féljünk-e, ha forrva zúg a hab?
Legyőztük rémeit a hosszú éjnek,
Kit bánthat kétség, kit bús félelem?
Fel! Zengjünk dalt az Egyetlen nevének
A Vörös-Tengeren.

Jártunk tajtékzó, dühödt örvényárban,
Midőn a rabság réme üldözött
És mentünk bizva, bizakodva bátran
A szörnyet rejtő vízfalak között.
Kísértő árnyhadak körülvevének,
És zajongott a hullámvégtelen —
S mi zengtünk dalt az Egyetlen nevének
A Vörös-Tengeren.

Jártunk szilárdan, sohse' tántorogva,
Hallottuk népek gúnyos kacaját,
Jártunk vad vészbe', dúló viharokba'
Lobogó lángon, máglyatüzön át.
A vörös lánghabok egekbe értek,
Ijesztő bíbort öltött fent a menny —
S mi zengtünk dalt az Egyetlen nevének
A Vörös-Tengeren.

Jártunk bolyongva ezer zord veszélyben,
Előttünk pallos, bárd hátunk mögött,
És mentünk büszkén a fekete éjben,
És vérünk áztatott minden rögöt.
És zúgtak habjai az omló vérnek,
És zúgtak, sustorogtak szüntelen —
S mi zengtünk dalt az Egyetlen nevének
A Vörös-Tengeren.

... Óh, féljünk-e, ha tornyosul a hullám
S a véres ár vadul magasba csap?
Kik jártunk forgatagok vészes útján,
Óh, féljünk-e, ha forrva zúg a hab?
Legyőztük rémeit a hosszú éjnek,
Kit bánthat kétség, kit bús félelem?
Fel! Zengjünk dalt az Egyetlen nevének
A Vörös-Tengeren.

ÉS LÉSZEN EGYKOR...

És leszzen egykor szent nagy Peszach-ünnep.
Fehér asztalhoz, békés, fehér párnán
Apák, gyermekek új regékkel ülnek
S nem leszzen többé keletlen kenyér,
Keserű fű és áldozati bárány.

Tavaszi harmat csillog kint a fákon
S megáll a nap a csodás Ünnepestnél,
Egy szent sugárlánc minden lelket átfon
És szól a dal: Szent, szent, szent a Szabadság.
És ember szól az emberhez mind: Testvér.

És engesztelés száll a Fáraóknak
S a gyilkos Kájinoknak bűnbocsánat,
Rabságot, vért nem idéznek a holtak,
Szent béketemplom örökmécse lángol
S a csontokon nagy örök élet támad.

S nem pusztít többé pusztítás a földön
És minden szív multak bűnére eszmél, —
Nem leszzen többé gyilok, béklyó, börtön,
És szól a dal: Szent, szent, szent a Szabadság,
És ember szól az emberhez mind: Testvér.

S HA KÉRDI TÖLED HOLNAP...

S ha kérdi tőled holnap gyermeked:
— Mi volt?
Mondd néki, mondd: Nagy emberaratás,
Ezer felé suhintott a Kaszás
És garmadába hullott, hullt a holt.

S ha kérdi tőled holnap gyermeked:
— Mi volt?
Mondd néki, mondd: Irtó Istenitélet,
Homoknál, pornál olcsóbb volt az Élet
S az elátkozott mezőn Halál dalolt.

S ha kérdi tőled holnap gyermeked:
— Mi volt?
Mondd: Ember pusztított, mit ember épít
S özvegyek házat s árvák menedékit,
Új romon gyászolt éjenként a hold.

S ha kérdi tőled holnap gyermeked:
— Mi lesz?
Óh, mondd neki, reménnyel, félelemmel:
— Ófiraranynál drágább lesz az ember
S az Úrnak szava szól mindenkíhez.

KACZÉR ILLÉS: VIRRADAT JUDEÁBAN

1.

Bar-Deróma udvarán megszólalt a kakas.
— Kukurikú! — rikoltotta frissen és ércesen s a túr-simeoni utcákon szakadozni kezdett az éjszaka.

— Kukurikú! — kiáltotta az égbolt felé s a bágyadó csillagok egymásután tértek nyugovóra.

— Kukurikú! — szólott a földhöz s az éjútó harmatához, az ágaskodó lilíomhoz, amely illatot sugárzott, a pálmafához, meg a füvekhez, melyek éneket mondtak a széllel.

— Kukurikú! — és benn a házban fölriadt egy leány. Felkapta fejét a vánkosról, amelyen még ott párállottak az álmok, az izmos ifjúról való bódult, türelmetlen látások s ujjait, amelyek hirtelen izgalomban remegtek, halavány vakszeméhez szorította.

— Ótalmazz meg! — súgta ijedten s kerekre nyílt szemmel meredt az ablakra, mely mögött már szürkült a sötét.

Az első kakasszóra még nem ébredt fel Hanna, Bar-Deróma leánya. Az éles rikoltás belészövődött álmaiba és nyugtalanította. Nem hallotta, látta a fényesre köszörült hangot. Villogó törnek látta, mely a mérhetetlen magasságból jött feléje és egyenesen a szívének szalad. A második kukurikúra látta az ifjút, jegyesét, a kozibai óriást: elébe áll és hatalmas mellével vértel. A harmadikra érezte a meztelen gyílok hidegét. A negyedikre fölriadt.

— Ótalmazz meg! — esengett a kozibaihoz, aki rebbenésnyi időig még ott állott a nyoszolyája előtt. Azután behullott a derengésbe, a törrel együtt és Hanna rémült szeme mosolyogni kezdett.

2.

— Kukurikú! — harsogott a kakas s a völegény, a kozibai ifjú, olyannak hallotta, mintha kürtök száján hasadozna a harsogás. Mintha arany-

Lesser Ury (Berlin):

Mózes sötétségbe borítja Egyiptomot

trombitából szállana az égnek: arany folyt a kakaszóból, érc zengett benne és tűz szaladt rajta végig. Csatakürtök mámoros hangját hallotta a kozibai s amikor felébredt, még érezte a lázt, amely a hátabőrét megdidergette.

Azután elmosolyodott.

— Hanna, — áradozott csendesen — a kakas már a nászkísérőt énekli. Estére enyim léssz végre, én ékeszemű mátkám.

Tyúk kodácsol Bar-Deróma házában. Felelt a kakasnak. A kakas rászólt élesen. A tyúk visszafelelt. S a kozibai látta maga előtt az ünnepséget, amelynek ma ő lesz a középpontja. Ő meg Hanna. És ez a lármás szárnyaspár Bar-Deróma udvaráról. A tyúk, meg a kakas, melyek díszesen, tréfásan, egymással pörölve a menyasszonyt s a vőlegényt előzik a lakodalmas menetben.

A fiatal férfi az ablakhoz ment és feltépte. Friss hajnali szél nyargalt az utcán és Bar-Koziba gyönyörű mellkasa dagadt, mint vitorla a révhelyek vizén.

3.

Az utcán két római katona poroszkált. Lovaik még szürkék voltak a szürkületben, de sisakjukon már villogott a fény a láthatatlan kévéktől, miket a mélyből a zenitre hajigált a nap.

Az ablak alatt megálltak.

— Hé judeai, — kiáltotta az egyik — mit keressz ott az ablakban ilyen kora reggel? Talán éppen reánk leselkedel.

— Kémkedik a héber, — szólt a másik. — Nem hiába figyelmeztetett a helytartó, hogy nyissuk ki a szemünket. Ugye kém vagy, túr-simeoní.

Nyugodt hangon felelte az ifjú:

— Nem vagyok túr-simeoní, kozibai vagyok. És nem vagyok kém, mert idehaza vagyok. Miért kémkedném a saját országomban?

— A saját országodban? Vakmerő vagy zsidó férfiú. Te bizony még azt hiszed, hogy élnek a királyaid. A legutolsót is immár száz éve, hogy keresztre szögeztette Jeruzsálem kapujában a császár helytartója. Igaz, hogy ti azt mondjátok: fel-támadott és uralkodik.

— Nem az én királyom.

Hippolyt Flandrin:

Mózes a Vörös Tengeren

— A jabnei pátriárka tanítványa vagy?

— Voltam.

— Tagadod héber. Akkor bizonyára tudod, miben törí a fejét vénséges mestered. A minap itt járt Túr-Simeonban s a város férfijaival konspirált. Mit akart tőletek?

— Mondtam, hogy nem vagyok túr-simeonbeli. Kozibai vagyok.

— De hiszen Kozibában is járt. Vele volt nyolcszáz tanítványa.

— A tant hirdette.

— Azt Jabneban is megteheti, vagy Bene-Berakban. Miért jár városról városra?

— Hogy tanítsa a tudatlanokat.

— És miért, hogy a fegyverkovácsokat keresi föl elsőnek?

— Eh ne faggas, római. Nem tudom.

A lovasok vállon ragadták a fiatal férfit. Mint-ha kí akarnák rántani az ablakon. De a kozibai megmarkolta a támadók kezét. S a két csuklóra két szoros abroncs került: két forró vaspánt, amely kihül.

A katonák felszisszentek.

Jákob és fiai Egyiptomba mennek Józsefhez

Egy 1738-ból származó frankfurti Haggádából. (Kaufmann kiadása)

Zsidók robotmunkát végeznek Egyiptomban

Az ifjú dobott rajtuk egyet s mindketten lebuktak a lórul. Felszedelköztek és sunyin, meghunyászkodva elsompolyogtak.

4.

A lakodalmas menet elindult, Túr-Simeon utcai megelevenedtek. Megkezdődött az édes-fájdalmas ünnepség, amely gyászolt és vigadozott, nevetgelt és sírt, énekelt és sóhajtott. A vidám hangszerek szomorúan muzsikáltak, a színek sötétek voltak, a menyegző utcai mókái meghalkultak, elkomolyodtak. A pompás vigalomra rászaladt a homály, mint a kristályüvegre, mit a hidegbe visznek.

Két emberöltő óta nem volt Judeában igazi öröm, nem volt jóízű kacagás, csak gyász volt és bánat, kétség és harag: hamu a fejeken, keserűség a szívekben.

A menyasszony mennyezetes széke kék bíborral volt letakarva, a völegényé vörössel. A béke meg a remény színe kék, a haragé röt. A menyasszony fején fehér koszorú volt, a völegény fején zöld.

— A jabnei színhedron eltiltotta a völegény koszorúját. Miért tettél a kozíbai fejére koszorút? Miért, Bar-Deróma?

— Hanna kívánta. Hiába mondtam: tilos; a férfiúnak még a vigasság napján is gyászolnia kell a Templom miatt, amely elpusztult, a szabadság miatt, amely vérbe hanyatlott. Hanna sírt: látni akarom Bar-Kozibát cserfakoszorúval a fején. Hanna könnyei megváltották a kozíbai gyászát.

Megszólaltak a fuvolák, a dobok, náblumok s az öreg öblös hegedűk. A nászi sokadalom végighömpölygött az utcákon. A menyasszonyról beszélgettek, aki szelíd volt, mint a galamb és ragyogó, akár egy gyöngyös indiai kősöntyű; a völegényről, kinek góliát-termetét kevély vértzetként öltözte a kék-fehér köntös.

— Olyan ő a csikos-argamanban, — mondogatták — mint egy hatalmas hegy, amelyen szántások csíkja barnul és szőlők sora zöldel.

— A básáni cser eljött a Jezréel-völgy líliomához.

A nászmenet élén a tyúk, meg a kakas. Férfi vitte a tyúkot, asszony a kakast. A tyúk fején kaláris-koszorú, farkában pávaszemek, strucctollak, lábán színes szalag. A kakas tarajas fején haragos korall korona, lábán vaslánc.

A tyúk kiáltozott. Negédesen és szaporán. A kakas csendben volt. Csak a fejét illegette, de komoly maradt. Hallgatag maradt egészen odáig, míg a lakodalmas sokaság a pergamen-timárok síkatorába nem érkezett.

5.

A pergamen-timárok síkatorában megrekedt a sokadalom. Lovas római katonák jöttek szemközt, akik elállták a keskeny utca kijáratát. A kakas torkából kiszökött egy zengő kukuríkú.

— Ejnye de kiváló kürtösötök van, — gúnyolódott a katonák vezetője. — Engedjétek át nekünk: nálunk kétakkora zsoldot kap, mint nálatok.

— A felesége is vele jöhet, — évelődött egy másik. — Szép lakást adunk neki.

— Cserépfazekat — nevetett a harmadik s a hahota végigszaladt a római zsoldosnépen.

— Térjete ki, rómaiak, — kérlelte őket Bar-Deróma — a násznépnek se előre, se hátra.

— Nem addig, míg ide nem adjátok a kürtöst, meg az asszonyát. A mi trombitásunk épp a múlt héten patkolt el.

— Tisztuljatok az utból katonák, — mondotta Bar-Koziba komolyan.

— Ej szép levante, amiért a győzők koszorúja köríti a homlokodat, hódító módjára mégsem beszélhetsz római harcosokkal.

— Simon, — szólott a leány vőlegényének — én úgy félek miattad.

A férfi ránézett Hannára, kinek arca halovány volt s szemében mérhetetlen rémület lobogott.

— Ne félj Hannám, — próbálta őt megnyugtatóni — hozzám nem nyúlnak a rómaiak.

A kozibaihoz nem is nyúltak. Csak hirtelen körülvették, mint egy eleven kőfal. A vezető a menyasszony elé rugtatott, meghajtotta magát előtte s egy erőszakos mozdulattal a nyergébe ölelte.

Hanna sikoltott egy halkat. A római kiáltott a lónak. A ló horkanva vágatott tova. S a nász-nép megmeredten állott, mint kőbálványok a pogány templomok előtt.

A katonák vijjogva nyargaltak vezérük után.

— A kürtöst is elvisszük ám, — kajánkodtak. S egyikük a tyúkot rabolta el, a másik a kakast ragadta megához és vitte diadallal.

A tyúk megszeppenve gubbaszkodott össze s farkából elhullottak az idegen tollak. A kakas harsányan elkukorította magát. Akkora kiáltás zendült fel a torkán, hogy a nászosok, a dermedt kőszobrok, megrázkódtak. Úgy érezték: a messiás fűtt bele roppant kürtjébe s a pergamentimárok síkátorában az ítélet napja harsonáz.

6.

A pergamen-timárok kapui felszakadtak s az utca fegyverek lármájától lett hangos. A timárok befedett gödreiben úgy heverték egymáson a fényesre köszörült szablyák, az íjjak, a parittyák, a pajzsok s a kétélű pallosok, akár a gondos gazda vermében az élés.

— Fegyverre férfiak! — kiáltotta a szakállas Bar-Deróma s a kozibai olyanokat öklözött jobbra-balra, hogy a római katonák csak eldőltek, mint a gabnás zsákok.

A fegyveres gyalogfutók ellepték az utcákat. Mások lóra kaptak s a kapukhoz vágatottak. A városból kivezető utakat elállták s Túr-Simeon római helyőrsége a fellázadt héberek gyűrűjébe szorult.

A katonák fegyverei nem nagyon bírták. Nád-ként töredezték a dárdák s a kardok pengéje az első érintésre letört, miként a gyíkok farka. Judea kovácsai okosan dolgoztak.

A kozibai fegyvertelenül vetette magát utána a vezérnek, aki Hannát elragadta. Fegyvertelenül, mert félt, hogy fegyveres viaskodással meg találja sérteni a leányt.

A rómaít egyetlen ökölcsapással agyonsujtotta. Hannát, aki elalélnak látszott, gyengéden magához emelte. Élesztgette, ébresztgette:

— Hannám, megtoroltam a szégyent, Hanna ébredj. Ébredj fel, Bar-Deróma leánya, mátkám, asszonyom. Nyisd ki a szemed, jezréeli líliom.

A jezréeli líliom nem ébredt fel többé. Bar-Deróma leánya meghalt a csóktól, amit a rabló rómaítól kapott.

A nász-nép asszonyai jajszóval vették körül. Atyja, Bar-Deróma, komoran, hallgatagon turkált setet szakállában. S a kozibai súlyos esküt tett:

— Hannám, halott menyasszonyom, a szemedre, amely nem ragyog többé, a szájadra, amely nem énekel, a karodra, amely nem remeg, minden te szüzi szépségedre esküszöm, hogy nem nyugszom addig, míg egyetlen római katona lesz a zsidók országában.

Hatalmas fájdalmában még hatalmasabbnak látszott. A szeméből parancs sugárzott, homlokáról isteni harag. A túr-simeoni férfiak, kik fáradt, véres fegyverrel kezükben tértek meg az utcai öldöklésből, némán sorakoztak a kozibai mögé.

Faraó és az egyiptomiak a Vöröstengerbe merülnek

Egy 1738-ból származó frankfurti Haggádából. (Kaufmann kiadása)

Az egyiptomi kivonulás elbeszélése Bené-Berakban

Bene-Berakban ült a pátriárka, az ősz Akiba, körülötte a Tanítók. Jósua, Eliezer, Tarphon és az ifjú Eleazar, Azáriás fia. Husvét éjszakája volt s az öt mester a szabadságról emlékezett hajnalig.

— Róma ádáz ellensége a szabadságnak, — mondotta Tarphon, a tüzes beszédű — nagyobb ellensége, mint volt Egyiptom. Egyiptom csak a népet törte rabszolgaság igájába, az istenünket nem merte bántani. Róma hadat izent az istenünknek s a császár a capitoliumi emberistennek akar templomot építeni Jeruzsálemben.

— A császár hítszegő — szólott Eleazar, Azáriás fia. — Megigérte, hogy visszaadja nekünk a Várost, megengedte, hogy felépítsük a Templomot és most pogányvárossá építteti Jeruzsálemet, hogy a capitoliumi bálványról, meg a maga nevével nevezze el.

— Várnunk kell türelmesen, — vélte a szelíd Jósua — a kegyelmes Isten elveszi Rómától a rablást és visszaadja nekünk, ami a miénk.

Akiba szólott:

— Nem lehet várnunk, Jósua. Nem szabad várnunk. Minden perc egy darab elszakított terület, amit a rómaiak rabolnak el tőlünk. Minden perc ezernyi rabszolga, akit testvéreink közül fűzet rabszóra a császár, egy sereg tévelygő, aki hamis próféták, idegen istenek utjaira kerül. Nem szabad várnunk mert elpusztulunk. Helyre kell állítanunk az országot, hogy éljünk, hogy az Egy népe megmaradjon, hogy az Egy megmaradjon a népek számára. Nem szabad várnunk. Egyiptomban is várni akart a nép s Mózesnek erőszakkal kellett őt kitépni a tűrő-váró szolgaságból, hogy végre szabad legyen. Tennünk kell valamit.

Orjárat kopogott a ház előtt s megállt az ablak alatt. Eliezer, az óvatos, husvéttesti zsolozsmát mondott énekes felszóval:

— Énekeljünk neki, aki felhozta a népet Egyiptomból. Nem angyal hozta a szabadságot Egyiptomba, nem szeráf hozta a szabadságot, nem isteni küldött hozta, ő maga hozta nekünk a szabadságot, a szentséges Isten, dicsérjük őt, mert fenséges és egyedeülvaló.

Az orjárat elkocogott. A pátriárka folytatta:

— Nem szabad várnunk, Jósua . . .

Kakas kiáltott hosszan és élesen s a mesterek még mindig ott ültek a sápadó mécsek alatt és hallgatták Akibát.

— Kezareát — mondotta az agg naászi — földrengés pusztította el. Emmaus pogány oszlopaít szintén a mi fölgerjedt földünk döntötte rommá. A partus tartományok fegyverben állanak, Kilikia, Kappadókia és Frigia ütésre emelte az öklét, Galateából, Egyiptomból, Hispániából és Britanniából rossz hírek mennek Rómába s a mi városainkban mindenütt készen áll a kar és a fegyver, hogy sujtson. Egyetlen téglának kellene

megmozdulnia és Róma megszűnt a világ zsarnokának lenni.

Jöttek a tanítványok.

— Mestereink, — mondották — felkelt a nap, eljött a reggeli kiáltás ideje.

Akiba az ablakhoz ment és feltárta. Fölemelte a hangját és szólott:

— Halljad Izrael, Jehova az Isten, Jehova egy!

Künn a tanítványok ezrei vették át a kiáltást.

— Halljad Izrael, Jehova az Isten, Jehova egy!

Zúgott a tengerig s a jabnei hegyek tiszszerezen visszhangoztak:

— Jehova az Isten, Jehova egy.

És mintha a visszhang hanggá válna s a hang megkapná az alakot, amelyből támad: a hegyeket végtelen áradat lepte el, tengernyi sereg, amely morajlott a napfényen s az ég felé zendítette a Halljad igéit.

Bene-Berak utcáin zsoldosok szaladtak:

— Jönnek a lázadók.

Férfiak érkeztek futva s mámorosan kiáltozták:

— Felkelt Tur-Malka, fegyvert ragadott Séba,

Béther és Jamna népe, futnak a rómaiak.

— Judeában virrad.

— Felébredt az aluvó szabadság.

— Bar-Kozíba vezető a zsidó férfiak zászeszezeit.

A tanítványok ajakán felujjongott az öröm:

— Bar-Kozíba Judea hőse! Bar-Kozíba a szabadító!

Akiba a távoli hegyekre emelte tekintetét. Azután elfödte az arcát és sirt.

— Bar-Kozíba — mondotta csendesen. — Ne mondjátok őt többé Kozíba-fiának. Kozíba: hazugság s ő a fény szülötte, nem a sötétségé. Az ő neve Bar-Kochba: Csillag-fia ő, a Csillagé, mely kipattant Jákobból és fölszaladt Judea egére.

NEMÉNYI ENDRE:

HUDSON VIZE PARTJAINÁL

Kelet napjáról álmodott a lelkem,
És a hajóm — nyugat felé halad . . .
Kelet napjának csillogó világa,
Ifjúságomnak büszke álmodása,
Hozzád a lelkem mindig hű marad.

Hurráh! Hajónk acélszive megdobbant,
Előttünk az új, büszke Babilon . . .
Köröttem zúg, forr, lázban ég az élet,
Es én is, én is vele élek, égek,
De a lelkemet nálatok hagyom.

Csak az ivlámpák tűzszeje világít,
Az éj leszallt a köcsodák között,
Az én szememre mégsem jön az álom,
A lelkem száll-száll túl az Oceánon,
És csókolja az ősi, szent rögöt.

Rovarok — Vadállatok

Az egyiptomi tíz csapás illusztrációja a 13. századbeli szerajevói Haggadában

Vér — Békák

Pestis — Kiütés

DR. WEISZ MIKSA: SZÉDER-HÁGGÁDA

— Apró feljegyzések —

természet újjászületése meghozza Izraelnek a szabadság ünnepét, a *peszachot*. Míg a legtöbb ünnep megülvése a *zsínagógában* nyilatkozik meg, a *peszach par excellence* a család ünnepe. Az atya meghitt családi körben beszél gyermekeinek az ősök szenvedéséről, a jövő reményeiről. A *széder* bűbajos

varázsa a „megőrzés éjjelén“ megihlette a család lelkét, foglalkoztatta a gyermekek fantáziáját, felejthetetlen kapcsot létesített szülők és gyermekek közt. És ha örült a család, öröme volt a hontalannak is, a nyomorultnak is, kit kérlelhetetlen végzet elzavart saját családi tűzhelyétől. Tárt ajtók mellett olvasták eleink *Haggádánk* első felszólítását: „Mindenki, aki rászorul, jöjjön és egyék velünk“. Nem volt az üres frázis. Hiszen sokszor tapasztalhatta önnön magán a zsidó a hontalanság átkát; szívesen látta asztalánál a nyomorgót, a szenvedőt. Az otromba vérvád,

Jégeső — Sáska

Sötétség — Az elsőszülöttek halála

Az egyiptomi tíz csapás illusztrációja a 13. századbeli szerajevói Haggadában

Átkelés a Vörös Tengeren — Mirjam éneke

mely pészach táján felmerült, később arra készíti a zsidót, hogy zárt ajtók mögött ünnepeljen. Fájdalmasan kiált fel a XII. századbeli r. *Kalonymos*: „Azelőtt nyitott ajtók mellett invitáltuk a szegényeket, most zárt ajtók mögött vagyunk kénytelenek ünnepelni kaján szomszédjaink miatt, kik figyelmes szemmel leskelődnek mi reánk“. Megható báj áramlik felénk *Oppenheim* kedves képéből, mely mesteri módon mutatja be az ünneplő családot és az idegent, ki meleg vendégszeretetre talál, a széder-asztalnál.

*

Előkerültek ilyenkor a féltve őrzött családi kelyhek és mesteri módon készült szédertalak. Egy 1762-ben, legelőször majnai Frankfurtban *jargon* nyelven megjelent rituále a széderestéről azt mondja: „Un sol seín ásirusz (gazdagság) weisen, wiewol is nit recht as man sol hofart treiben von wegen chorbán bész-hámmikdos (a templom pusztulása), doch die zwei necht is er geglichen zu ein herr un' als wen er selbert wer ein knecht gewesen, un wer derlöst geworn. In vil kehílausz (községek), tut man ein szárgenesz (halotti ruha) án, weil mansoll denken an jaum hámiszó (halálnapja)“.

*

Felhangzottak a mélabús dallamok, melyek a szívekbe markolnak, melyek telve vannak elnyomott fájdalommal, ujjongó reménységgel. Hagymányos melódiák azok, melyek apától fiúra száll-

József és testvérei.

Jákob Egyiptomba megy.
(A szerajevói Hággádából. 13. század)

tak sokáig. Az egyes énekrészek kottákra való első transzkripciója *Rittängel* hággájában van meg, mely 1644-ben *Königsbergben* látott napvilágot. A *Ki lau nóeh* észak-németországi melódiáját örököltte meg. 1769-ben *Selig*, 1838-ban *Offenbach* mester szólaltatták meg kottákban a Hággáda ősi melódiáját, melyeket aztán számosan mások is lekottáztak. *Seligmann Cézár reform-hággájája* egész kollekciónak adja a melódiák ősi és újabb kompozícióinak. Főleg az *Addír hú* csodás dallama ihlette meg apáinkat. Már a XVII. században dalolták mellette az „Allmächtiger Gott, nun bau' dein Tempel síróh“ kezdetű német fordítását.

*

Ad vocem fordítás! Már a középkor elején fordították le a Hággát, hogy a gyermekek és a nők is megértsék azt. A Provenceban és Spanyolországban, decisorjaink feljegyzése szerint, a családfő fordításban is adta elő a Hággát. Nincs talán hozzáfogható könyv e tekintetben a zsidó irodalomban. A zsidóság legkitünőbbjei fordították a könyvecskét. Számtalan fordítása forog közkezen. Kommentárjai száma is légión. Hálás feladat lesz valamikor a Hággáda irodalom teljes bibliográfiáját visszaállítani. Modernizálni is próbálták. *Maybaumon* kívül *Seligmann C.*, frankfurti reform-rabbi kitünő modern *Hággát* alkotott.

Részlet egy 12. századbeli londoni Hággádából.
A zsidók kivonulása Egyiptomból

Ádám és Éva története.
Részlet a 13. századbeli szerajevói Haggadából

Ilyen becses könyvecske, mint a *Haggáda*, mely a fantáziát annyira foglalkoztatta, természetesen a *miniátor* figyelmét is felkeltette. Már a XII. század skriptorai és miniátorai illuminálták a pészach-haggadát. Inicialék, lapdíszek ornamentikájától eltekintve, melyek a különböző korok ízlésének megfelelően készültek és melyek a zsidó betűk ornamentális felhasználhatóságát legnagyobb változatosságban mutatják, maga a szöveg is a maga eseményeivel felhívta az illusztrátorok figyelmét. Különböző képtípusok keletkeztek, melyek aztán századokon át kísérték a Haggáda szövegét. Maga a széder szertartását jelölő események, a négy bibliai fiú, a tíz csapás állandó típust teremtettek. *Schlosser, Müller D. H. és Kaufmann Dávid: Die Haggada von Sarajevo* című gyönyörű publikációjukban (Wien, 1898) behatóan foglalkoznak a kéziratanyag különböző illusztrációival, melyek a legkülönbözőbb országok művészi befolyása alatt készültek. Angol, francia, német és olasz, zsidó és nem zsidó miniátorok legmerészebb fantáziája káprázatos díszítést adott a Haggádának. Az ábrázolás tárgyát nem csupán a Haggáda szövege és az abban érintett események képezték. A Midrás egész mondanaköre vonult fel az illusztrációkban, a bibliai történet régebbi eseményei Ádám és Évától kezdve Dávid királyig

vezették a miniátor ecsetjét és a skriptor tollát. Drólériák, meseszörnyetegek, fantasztikus madarak, rovarok és virágok veszik körül a szöveget, hogy az ájtatoskodó szemét is gyönyörködtessék.

*

A nyomtatott Haggádák is kitértek már régen művészi typografiai kiállításuk által. Az 1560-ban megjelent *mantuai* Haggáda és a nyolc évvel később ott megjelent Haggáda érdekes kép-díszeket mutatnak. Fejlécek, oldalornamentika, inicialék egyaránt változatossá teszik e kiadásokat. *Michelangelo* híres *Jeremiása*, kit a Sixtinusi kápolna boltozatáról ismerünk, a *chóchom* alakjában itt újra fellép jellegzetes *zsidó kalapot* viselve. A régebbi német Haggádák igen gyakran kortörténeti szempontból is érdekesek, hiszen a benne ábrázolt alakok teljesen korhű kosztümökben lépnek elénk.

*

Mindeme idevetett feljegyzések mutatják, hogy mily szeretetteljes módon ülték meg eleink a pészachot. A multtal való foglalkozásukban mindig szem előtt tartották a boldogabb jövőt, a *pészach leószidot*, a jövendő nagy pészachot, mely meghozza az emberiségnek az egyetemes megváltást. Talán nincs is oly távol az. Talán kisarjad a véráztatta talajból a szabadság fája, melynek árnyékában boldog emberek ünneplik meg az igazi pészachot.

József és Putifárné.

József a börtönben.
A szerajevói Haggadából (13. század)

LAKATOS LÁSZLÓ: A BETŰFESTŐ

Kik oly sokat olvastatok az iniciálés rajzoló barátról, a klostrolakó jámbor művészlől, hallottatok-e már a zsidó betűfestőről is. A zsidó népnek húsába ment át a betű, felivódott a vérében és belekanyarodott az idegeibe. A zsidóknál réges-régen megkülönböztetés volt az írástudás, ám kétezer esztendő óta nem ismert analfabétát e nép. Ezt tegyék a serpenyőbe, kik egykoron megmérni lesztek hivatva a zsidóságot.

Oh voltak a zsidóknak is iniciálé-festői. Nem megvédett klostrokban laktak, hanem a szenvedés inségvárában, a gettóban. Levele, írása, diplomája a zsidó iniciálé-festőnek nem volt, tavaszkor — így képzeljük — gyakran vándorútra kelt, zsebében a szegénységgel, hóna alatt kínai tintával, ecsettel és a szent könyvekkel. A német vidékeken laktak e szegény zsidó művészek és olasz ég alatt is, Mantovában, Prágában és egyebütt, és volt ki eljutott közülök Szerajevóba is, egy nagy és tehetséges művész. A neve, a nevük? Ösmeretlenek. Neve egyiknek sem maradt fent és ignotusok ők mind, ez ösmeretlen férfiak, kiknek életéből csak a művészetük az, ami megmaradt. Letéteményesei voltak egy nagy hivatású faj művészi képességeinek, olyan korban, amikor az értelemnek és a lelkiületnek ez a tehetsége nem gyakorolhatta magát szabadon.

*

Régi hággádák megfordultak-e már kezetek között? Ismeritek-e a pátriárkát a zsidóság e vérző szabadság-könyvének, amely égő és sebődött, mint egy tavaszi forradalom. Szent. E könyv fölött melázott el áhitatban gyakran a betűfestő. Iniciálékat készített, fej- és oldalleceket. A kis gödölye örökkön bölcs meséje, az egyiptomiakra mért sötét tiz csapások, a bő és az inséges esztendő hétjei, a bárány vérével megjelölt ajtó, gyékénykosárban szundikáló gyermeki Mózes, mind rajta vannak e lapok szélein, e könyv caputjainak élén. De Eszter könyve is, melyben oly dús a képzelem, és a világ legszínesebb írása az Énekek Éneke, hogy megihlette művészi tehetségét e naív rajzolóknak.

*

Keret a mantuai Hággából (1560.). Lent széderest. Az ajtón odakint szegény kopog

Vándorútra kelt a zsidó betűfestő. Mi volt ő? Papnövendék vagy csak iparos szimplán, gyémántköszörős, mint Barucco el Espinoza is? Tán semmi foglalkozása nem volt és csak a művészet iránti heves lelkesedés élt benne. Nézzétek e gyengéd és képzelemmel mégis túlteltett rajzokat? Nem a zsidó faj egész zsenije van benne? Szűzi szemérmesség a vonalak finomságában és mégis bővérű fantázia, olyan, ami csak a szűzies agyvelőnek és szívnek adatott meg.

A középkori zsidó fantázia nem élhette ki magát. A fenséges vallás eltiltotta őt a faragott képektől, a szent könyvek bölcsességével való foglalkozás egy máig is tartó absztrakt vonást (ami azonban egyúttal magasan szárnyaló metafizikai lendület) adott a zsidó génuszának. A világias művészethez hozzá nem juthatott. Mi maradt számára más, a szent könyvek lapjainak szélére rajzolgatott, mint egy unatkozó iskolás-gyermek, mondjuk, mint egy az elemi iskola padjain ülő da Vinci.

*

Megkötött témakörben dolgoztak és ez is gyönyörű. Anatole France írja egy helyütt — a Vörös Liliomban — a reneszánsz keresztény nagy festőiről elmélkedvén, e halhatatlan fiorenzai mesterekről, hogy tárgykörük meg volt kötve, ám ők nem zúgolódtak e miatt. Egyszerű műveseknek tekintették magukat, hiszen a művészetnek mint métiernek felismerése és a halhatatlanság fogalma nem mérgezték meg tudatukat. Lelkük egyszerű volt, mint a mezőnek virágai.

És ilyenek voltak e zsidó művészek is. Nem zúgolódtak és — a más lehetőségeket nem ismerték hiszen — sorsukat nem tartották sem méltatlannak, sem megalázónak. Nevüket nem jegyezték művük alá és életükből nem is maradt meg más, csak a művük. Nem tudni róluk, hányan voltak és mindnyájuknak egy közös kézjegye a zseni.

*

Vándorútra kelt a zsidó betűfestő, zsebében a szegénységgel, hóna alatt kínai tintával, ecsettel és a szent könyvekkel. A nyomorúság széles körútján járt és éjszakánként pajtaszínekben hált gyakran. Fényes nappal dolgozott, mert a középkorban korán lett este és a rosszszagú gyertya mellett csak kinnal dolgozhatik az ecset. Fizetség talán csak élelem volt és ruha és egy község szent könyveit felékesítvén, mehetett tovább, elméjében a betű szeretetével, a szívében... A szívében? Százszorosán megvert volt a betűfestő. Középkori zsidó volt és ezenkívül a

Keret és illusztráció a mantuai Haggadából (1560.)

művészi pálya külön mártíriumát is hordoznia kellett. Fedélre, asszonyra, gyermekekre, mindenre, ami csak az övé, a síron innen gondolnia sem volt szabad a zsidó betűfestőnek. És a lány, kit némán szeretett, csak jámbor rajzait népesíthette meg. Eszter ábrázata lett a rajzon egy kínban megvágott, örökkön megtagadott arctól szebb.

Vagy volt sajátja a zsidó betűfestőnek? Kalmár volt talán vagy mesterember, aki dolga végeztén ájtatos rajzok között ült, mint ahogy Hans Sachs, a nürnbergi csizmadia, két fejelés között egy jól csengő dalt faragott.

Lehet, hogy így volt.

Az is lehet úgy-e, hogy tekintélyes ember volt a gyülekezetben, pap vagy orvos, idegenek által is megbecsült tudású ember.

Egyformán tragikus lehetett mindkettő.

A mesterembert a többiek kikacagták, hogy idejét és képességét nem javadalmazóbb foglalkozásra fordítja. Értetlenül élt a tömeg között, amely csak a művet becsüli, ám a művészt sosem érti. Vagy elismert ember volt, tekintély a gettóban, nagy pecsétes gyűrű az ujján, sapkája selyem, ködmöne bársony, kezelője tiszta csipke. És akkor tán szűknek találta a gettót, és a szabad iskoláiról, a nagy urak képtáiról hallván, gyakran sóhajtozott. Keblét tragikusan feszíté egyrészt a művészi megihletettség, másrészt a népe szerencsétlenségéhez való hősies ragaszkodás. És mindkettőt a jámbor rajzokba helyezvén, művészet által könnyebbült meg lelki gyötrődéseitől és halhatatlant alkotott, noha a nevét, azt önmaga temette el.

Igy volt? Ki tudja? Hogy volt egyáltalán?

Ma csak a műveik vannak meg, gyengéd és fantasztikus rajzaik, áhítatos és megihletett képei, a gettóéletnek ez árva hercegnői. E vonalak, fehéren ez a néhány kusza feketeség, ez az ő életük. Szenvedéses életük, gyönyörű életük, művészi életük.

Illusztrációk a mantuai Haggádából (1560). Fent: Az egyiptomiak a Nílusba dobják a zsidó gyer-

mekeket. Lent a közepén: Ima a bor fölött (kiddus). Oldalt pász-kát és keserű fűvet tartó alakok

DR. HAJDU MIKLÓS:
PÓSA BÁCSI JAKABJA

Ez idei széderre a gyereknépnek Pósa bácsitól viszek chadgadjós verset. A télen akadtam rá, menten el is tettem a hággadáim közé. Merthogy nem közönséges chadgadjóról van ám ebben szó. Benne van a mi kis gödölyénk bája, ritmusa, muzsikája — és még se a chadgadjó. De bizonyos, hogy jó Pósa Lajos halotta vagy olvasta a kis gödölye kedves rigmusait, különben nem jut a maga — Jakabjához. *Jakab:* a Pósa-versnek a címe — és így hangzik:

Egyszer egy gazda küldi Jakabot,
Hogy arassa le hamar a zabot.
De lustálkodik, lopja s napot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda kutyát, a vakot,
Hogy harapja meg hamar Jakabot.
Nem harapja meg kutya Jakabot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda a somfabotot,
Hogy verje meg jól kutyát, a vakot.
Nem veri meg a kutyát, a vakot,
Nem harapja meg kutya Jakabot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda a tüzet, a nagyot,
Hogy égesse el hamar a botot,
Nem égeti el tűz se a botot,
Nem veri meg bot kutyát, a vakot,
Nem harapja meg kutya Jakabot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda a kis patakot,
Hogy oltsa hamar tüzet, a nagyot.
Nem oltja patak tüzet, a nagyot,
Nem égeti el tűz se a botot.
Nem veri meg bot kutyát, a vakot,
Nem harapja meg kutya Jakabot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda a kis malacot,
Hogy igya meg mind a kis patakot.
Nem issza meg malac a kis patakot,
Nem oltja patak tüzet, a nagyot,
Nem égeti el tűz se a botot,
Nem veri meg bot kutyát, a nagyot,
Nem harapja meg kutya Jakabot,
Nem aratja le Jakab a zabot.

Küldi a gazda a vaskalapot,
Hogy borítsa le a kis malacot.
Be is borítja a kis malacot,
Malac megissza a kis patakot,
Patak eloltja tüzet a nagyot,
Tűz elégeti hamar a botot,
Bot megveri jól kutyát a vakot,
Meg is harapja kutya Jakabot,
Bezzeg aratja Jakab a zabot.

Úgy-e bár, kicseng e sorokból a chadgadjó hatása? Hogy Pósa bácsi a kis malaccal operál a kis gödölye helyett, no, ebben nincs tendencia — igazán nem gondolt olyan familiákra, ahol az ő malackája vált szalonképessé. De minden jel arra vall, hogy Pósa ismerte a chadgadjó meséjét. A kutya, a bot, a tűz, a víz: csupa adott rekvizitum.

Husvétí lisztörlés

Pászkasütés

A „chomec“-keresés
Egy régi amsterdami rituáléból (1723.)

Lehet, hogy Pósa bácsi költői reminiszcenciája során nem volt tisztában afelől, honnét is veszi a mese láncos füzérét, de valami asszociáció mégis a zsidó forrást gyaníttatja vele, különben nem érthető: miért éppen Jakab a kétkézi munkás neve, amikor inkább Jancsinak, Istóknak, Gyurkának, Bandínak, Pistának hívják az aratót? Kár, nagy kár, hogy most találtam meg a Pósa-kötetekben ezt a verset. Tavaly még a kedves, öreg Pósa bácsi megmondhatta volna, hogyan, miképp jutott Jakabhoz. Ki tudja, talán nagy gyerektáborából valaki elküldte neki viszonzásul az Én Ujságom sok sok tarka meséiért a chadgadja kis gödölyés meséjét?

Egyebekben a hággáda (a maga kompilációs egybeállításának természete szerint) telistele van mondai és költői témával. Ha rámutatunk ezekre a széderestén, külön büszke örömet szerzünk vele a gyerekeinknek. Mint ahogy örülnek, ha a szentírás előttük ismert történetre ráakadnak a festészet és szobrászat klasszikus remekeiben. A chadgadját meg éppen szeretik. Olvassák el nekik ezt a Pósa-verset, meglátják, rögtön kitalálják, milyen közeli rokonságot tart a lusta Jakab a kis gödölyével.

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS. Dr. Hajdu Miklós meleg írásának értékéből mit sem von le az, hogy feltevését némely tekintetben, tudományos szempontból, helyre kell igazítanunk. A Jakab-mesét Pósa Lajos a magyar népköltészetből meríthette, ahol ez a motívum sok variációban fordul elő. A mesevizsgálók Häufungsmärchennek nevezik e típust, amely megvan úgyszólván minden népnek meseköltészetében. A gödölye legendájának variációi megtalálhatók az indiai és perzsi népköltészetben is és valószínű, hogy zsidó közvetítéssel került keletről nyugatra, mint annyi más mese-elem, amely pl. a talmud útján jutott el a „Gesta Romanorum“ közvetítésével az összes irodalmakhoz. Pósa Jakabja egyébként legközelebb áll a „der Herr der schickt den Jokel aus“ című német népdalhoz, amelynek Reinhold Köhler igen sok német változatát állította össze (Jäckel der den Hafer schneiden soll). Innen vették át a franciák és az angolok is. De abból, hogy a németben „Jokel“ (Ebből lett Pósa-nál „Jakab“) szerepel, sőt egy francia variációban („La Petite Fourmi qui alla à Jérusalem“), Jeruzsálem a színtér, arra lehet következtetni, hogy ez a mese mindenütt mint a zsidó Chad-Gadja változata lépett fel. A Chad-Gadja német fordítása, amely a 16. században már nyomtatásban is megjelent, úgylátszik, el lehetett terjedve a nem zsidók között is, amit az is bizonyít, hogy L. Achim v. Arnim és Clemens Brentano 1806-ban megjelent német népdalgyűjteményében (Des Knaben Wunderhorn) felvették az „alte deutsche Lieder“ közé az „Ein Zicklein“ meséjét is az egyes héber szavakkal együtt:

Da kam unser lieber Herr Gott
Und schlächt den *malach hammo-wes*, (Halálangyala)
Der da hat geschlacht den *Schochet*, (Metsző)
Der da hat geschlacht den Ochsen stb.

Hogy maga az arameus feldolgozás, a „Chad-Gadja“, milyen korból származik, alig állapítható meg. Az első nyomtatott prágai Hággádában (1526) nem fordul elő, míg az 1590-ben megjelent prágai Hággáda már német fordítással együtt hozza. A portugál és jemeni Hággádákban egyáltalában nem találjuk. Mégis sok jel arra vall, hogy mint pészachi népdal szóbelileg el lehetett terjedve igen régen, csak úgy mint az „Echod mi jodea“ (ki tudja, mi az egy?) kezdetű pészachi játékvers, amely szintén csak később került bele a Hággáda. A kérdésnek különben már nagy irodalma van.

Dr. Patai József.

OFFENBACH: CHAD GADJA

Ein Lämmchen, ein Lämmchen. Es kaufte sich mein Vater, zwei
Ein Stöck erschien beim Hande, der

Suf-se galt der Kauf, ein Lämmchen, ein Lämmchen. Da kam voll Tück und
lang ihm schon ge-droht, ums Lämmchen, ums Lämmchen. Er schlug zur sel-ben

Stun-de den Hund, er schlag ihn tot, das Lämmchen, das Lämmchen. Ein
Sa-der die Raß und fraß es auf, das Lämmchen, das Lämmchen. Am

gläh'n-den Feu-er = ber-de daß floß an-schul-dig Blut, vom
der Stöck den Kä-cher fand, ums

Lämm-chen, vom Lämm-chen, kam pfeil-schnell ber-ge-schof-sen, zers-
Lämm-chen, ums Lämm-chen. Die Flam-me ihn ver-zebr-te und

riß die Raß in Wat ums Lämm-chen, ums Lämmchen.
schnell war er ver-brannt ums Lämm-chen, ums Lämmchen.

KACZÉR ILLÉS: A GÖDÖLYE (ÓHÉBER GYERMEK-MESE)

Gödölyét, gödölyét vásárolt apám,
két ezüstért vette ő
a gödölyét, a gödölyét.

Jött a macska: elvitte a gödölyét,
kit két pénzen vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

Jött a kutya és a macskát megharapta,
a macskát, mert megette a gödölyét,
kit két pénzen vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

a kutya a macskát marta,
a macskát, hogy megette a gödölyét,
kit két pénzért vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

A tűz ellen jött a víz és eloltotta:
mért égetted el a botot, csunya tűz?
Bot a kutyát elpáholta
s a kutya a macskát marta,
a macskát, hogy elvitte a gödölyét,
kit két pénzen vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

víz a tüzet eloltotta,
tűz a botot elégette,
bot a kutyát verve verte,
a kutya a macskát marta,
hogy a macska megette a gödölyét,
kit két pénzért vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

Jött az Úr s a halálgyal halálfia:
halj meg, Halál, a mészárosot mért
ölted meg?
a mészárosot, hogy az ökröt lesujtotta?

Jött az ökör és a vizet mind kiitta,
mind megitta, mert a tüzet eloltotta;
tűz a botot elégette,
bot a kutyát verve verte,
a kutya a macskát marta,
a macskát, hogy elvitte a gödölyét,
kit két pénzért vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

Mészáros jött és az ökröt letaglózta:
miért itta meg a vizet? miért itta?
Víz a tüzet eloltotta,
tűz a botot elégette,
bot a kutyát elpáholta,
a kutya a macskát marta,
hogy a macska megette a gödölyét,
kit két pénzen vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

Jött a bot. A bot a kutyát elpáholta:
mért harapta meg a macskát,
a macskát, hogy elvitte a gödölyét?
Kit két pénzért vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

Eljött a tűz és a botot elégette,
ó a bot a kutyát verte — hogy is merte?

Jött a halál angyala és a mészárosot
megfojtotta:
mért taglózta le, mészáros, azt az
ökröt?
Az ököra vizet itta,

az ökör a vizet itta,
víz a tüzet eloltotta,
tűz a botot elégette,
bot a kutyát elpáholta,
a kutya a macskát marta,
a macskát, hogy elvitte a gödölyét,
kit két pénzen vett apám,
a gödölyét, a gödölyét.

A gödölye-mese tíz szakaszának
régí illusztrációja

Egy frankfurti Haggádából
(1738). Kaufmann kiadása

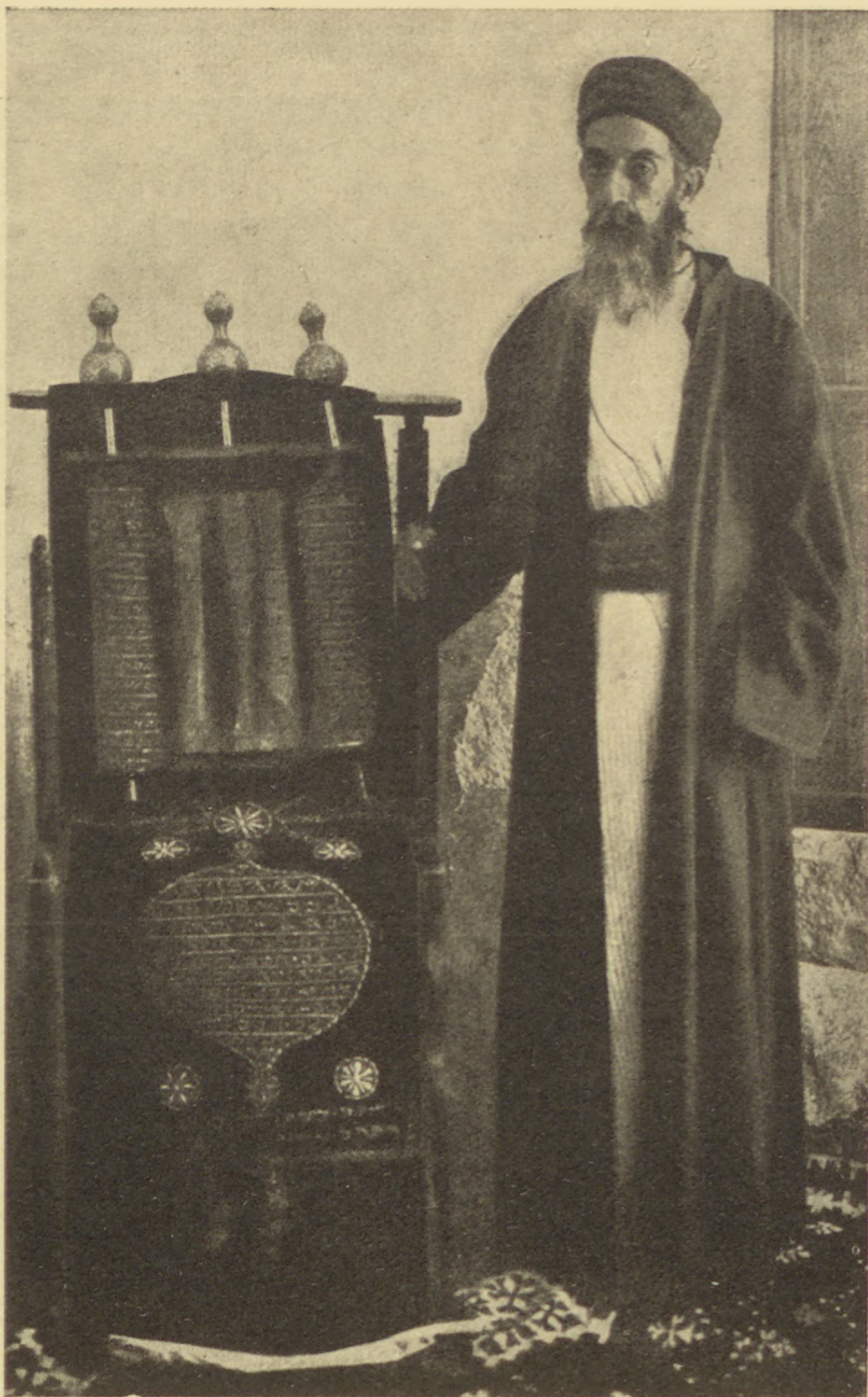
ABÁDI IMRE: HUSVÉTKOR A SZENTFÖLDÖN

rechobothi nap után, reggel, az alvás kábulatából feleszmélve, egy kérdés hagyta el az ajkamat:

— Haím chalamtí? Almodtam?

Mert aminek tanuja voltam, egy kissé álomszerűnek tűnt és ma, mikor egy körülményes kisázsiai úttal, a háború izgalmával meg a katonai szolgálat terheivel súlyosbított hónapok mögül gondolok vissza a szentföldi husvét napokra, az ünnepi képek most még álomszerűbbek előttem, mint akkor. Mintha egy különös álom lett volna, mely az üdvözülés édenében mutatta nekem mindazokat, akiket földi életükben megkorbácsoltak, ha a sárga foltot otthonfelelték és mindazokat, akiket az inkvizíció egykor halálra kínozott és azokat, akiket kivételes törvényekkel szűk városrészekbe szorítottak, akiket a gyűlölet nyomorba taszított, akikre sarat dobáltak, hogy tisztátlansággal vádolhassák

Samaritánus főpap, aki ma is bemutatja még a husvétai áldozati bárányt

A Garizim hegye, hol a szamaritánusok husvétkor bárányt áldoznak

őket, meg a lenge járású, fájdalmasan szép kazárvirágokat, kiket a fekete huligánok eltiportak és mindazokat, akiknek csak eddig bűnhődni kellett, mert abból a fajtól származtak, mely egy Mózeszt, egy Jézust, egy Spinózát, egy Heinet adott a világnak. Ott láttam őket mind, vig és tarka csoportokban, gondtalanul élvezve új életük büszke, szabad napjait. De nemcsak most ingerkedik velem a kétség. A bátorság, a fegyelem példái és mindaz, amiből ezek az emberek ki voltak eddig tagadva, ott is álomszerűen hatottak reám: Egy pazar színeivel csábító pillangó-óriás volt ez, melyet űzőbe vettem, elfogtam, de mire felbredtem, mire hazaértem, kisíklott a kezemből és most már csak a színeire emlékszem, nem tudom önöknek megmutatni, nem tudom bebizonyítani, hogy elfogtam, pedig igazi lepke volt, hisz itt remegett a kezemben, a lelkemben... Egy leány, egy kipirult arcú leány, kilépett a körbe-táncolók sorából, mosolyogva nyujtotta felém a kezét és invitált, táncoljak én is velük; egy másik pedig a hajamba fésült az ujjáival és csodálkozva kérdezte: „Ni, így megszökültetek azóta?” De lehet, hogy nem is érintette meg a hajamat és ezt a kérdést is csak a tekintetéből olvastam, lehet, már nem tudom, hisz az álom mozzanatai néha oly elmosódottak és szavai oly bizonytalanok.

Hát igen... Most már csak a pillangó színeire emlékszem, melynek rebbenése és pompája egyedül uralja a szentföldi husvét napjainak karakterét. A peszachchal járó népszokások és ünnepek jellege, zaja és mozgalmassága tölti be egész Palesztina levegőjét és ekkor látni csak, hogy Palesztinát a zsidó ideál és munka lankadatlan ereje, ha közjogi formák szerint még nem is, de a valóságban már csaknem teljesen birtokba vette, vagy legalább is mindazt, ami egy ország szellemi és gazdasági életében számottevő. És ez a legfontosabb. S hogy a városi arabság mennyi szeretettel és megértéssel látja a zsidóság kultúrmunkáját, semmi sem bizonyítja jobban, mint pl. az, hogy leányait a zsidó zeneiskolába küldi, eljárnak a héber színelőadásokra, sőt akadt már olyan arab család is, amelyik az európai ismeretek kedvéért a Herzliahba iratta gyermekét.

De a pásztorkodással foglalkozó fellachoknak meg a civilizálódásra képtelen beduinoknak sem ártott a zsidók térhódítása: úgy élnek ezek most is, mint azelőtt, sőt, ahogy a kertész öntöző-csővéből az árokpartí gyepet meg az útmenti vadvirágot is éri egy-egy jótékony vízsugár, úgy többnyire ennek a népségnek is jut a zsidó kultúra előnyeiből. De a husvétünnepségek idején, mikor Palesztina társadalma szigorúan elhatárolt csoportokra oszlik, látni legtisztábban, hol tartanak a zsidók Palesztinában, mekkora a tekin-

Chagigah (husvétünnep) Rechobothban, Palesztinában.

Részlet a husvétünnep kiállításából

télyük és mit fognak ott még elérni. És látni azt is, hogy a régi társadalom, melynek a gyűlölködésig fanatikus zárkózottsága mellett minidig szelíd és megbocsátó mosollyal haladt el az új társadalom, mennyit engedett már a merevségéből és mennyi koncessziót tett már a jövőnek. A régi társadalmat ugyanis (hajisub hajasan) az „ole regel“ szokása (zarándoklás Jeruzsálemben) még egy külön táborba tereli husvétkor, de az unokáikkal már ott találkozunk a földműves iskolákban meg a somerszervezetben.

Husvétkor tehát Jeruzsálem a régi társadalomé. Tiberiásból, Safedből, Hajfából és Jaffából felkerekednek az árnyas és fülledt síkatorok vénei és az ősi szokásnak hódolva, elindulnak Jeruzsálem felé. De hajh, Jeruzsálem környéke ma nem fehérlik az áldozati célokra felhajtott juhnyájak tömegétől, mint hajdanában, a beth-hamíkdas tején nem harsannak fel a levíták ezüst-harsonái a szertartás kezdetét jelezve, az utolsó áldozati tűz régen kilobbant, az oltárnak nyoma sincs ma

már, a szentélyből egy szürke fal maradt... De mégis van egy hely a szentföldön, ahol a háláldozat tüze minden husvétkor fellobban és füstjének karcsú oszlopa az ünnepi ének kíséretében méltóságosan emelkedik a tavaszi ég kristálytisza magassága felé: A régi síchemi zsidók utódainak zárt kis társadalma (somroním, samaritanusok) még mindig ragaszkodik a husvétünnepi áldozáshoz s mint ők mondják: „addig is, míg a jeruzsálemi szentély újra felépül“ — a Garizim hegyén, egy rögtönzött oltáron, mutatják be áldozatukat az örökkévalónak.

A harmadik csoport, mely ünneplő zajával betölti ilyenkor egész Judeát, az új, a produktív, modern zsidó társadalom. Ezé husvétkor Rechoboth; ide özönlík az új falvak és a városok lakossága, itt találkozik a különféle iskolák fiatal-sága, itt jönnek össze a termelők; a sportegyletek bemutatják tornajátékaikat, a somérek, akik különben az ünnepség főrendezői, megmutatják, hogyan kell a lovat megülni, mikor az láthatatlan szárnyakon repül a mezőnyön. És ami itt leginkább feljegyzésre méltó, az a nők szereplése a futtatásban, különösen egy leány neve röpködött egyik ajakról a másikra, ő vonzotta legjobban a közönséget a futtatás színtere elé. Ha ennek a leánynak már a nagyapja is nyeregbe született volna, akkor se lehetne szó nélkül hagyni, hogyan ülte meg, hogyan fékezte és ugratta erélyes kis lábával szilaj fekete lovát, miközben az arca kipirult, a haja meglazult és versenyt lobogott a ló sörényével; elragadó volt.

Ez a rechobothi ünnepség különben egy nagyszabású tavaszi kiállítás erjedésben lévő magva csupán, melynek egyhangú üzleti folyamatát a játékok, teasátrak és lacikonyhák teszik változatos-sá. A kiállítási bódék száma még kevés, az iparművészeti iskola pavillonja is kezdetleges még, de műtárgyaival a legjobb ízlésű közönséget is

Chagigah Rechobothban.

Részlet a lóversenytérről

ki tudja már elégíteni. Egy közeli domb tetejére mentem és áttekintettem az ünnepély területét: Itt egy óriás hordóból édes vörösbort csapoltak a fiatalságnak, mely körülállta a hordót és a csillogó poharakat magasra emelte a bíboros itallal, odébb a hárfások és citerások karának hulláma zengett, amoda a virágos gyepen fehér ruhás lányok csapatja keringett, lovak száguldtak, egyenruhás figurák sora érdekes állásokba fejlődött, futott, megállt, fehér foltta tömörült. S amint elnéztem ezt a meleg ünnepi képet, nem tudtam a gondolattól szabadulni, hogy a föld minden megbántott zsidóját látom: gondtalan játékba merülve a mennyországban.

A község felől jemeni férfiak közeledtek; az arcukon mosoly, a boldog elégedettség sugara. Meglett férfiak valamennyien, mégis összefogózva jöttek, mint a gyermekek, ami csak egymás iránti szeretetüknek öntudatlan megnyilvánulása lehet. Amint elhaladnak, hallom, hogy néhányan arabiai zsargonban diskurálnak, mire az egyiknek, aki egy kissé elmaradva ballagott, tréfás évődéssel odaszólok:

— *Semá!* (Hallod-e!)

— *Ma ata haféc, adoni?* (Mi tetszik uram?)

— *Hém medabrim zsargonit, ze lo jafe. Pó, böerec Jisrael, ze lo jafe . . .* (Ezek zsargonul beszélnek, ez nem szép. Itt. A szentföldön . . .)

— *Ani jodea, ze lo jafe* (tudom, nem szép) — felelt a legény egy ártatlan gyermek őszinteségével. — *Tékef ani ruc vöomer lahem* (futok és megmondok nekik) — mondta s utánuk futott, mint egy szófogadó kisfiú.

A délutáni órákban *Ibrahim*, a petachtikvai fősómér is megjelent. Egy egész kis lovas tábor-karral kísérte gazdag európai vendégeit, a kiket persze szintén lovakra ültetett. Minden esztendőben több itt a vagyonos látogatók száma, de ma már nemcsak a kegyeletes érzés meg a luxus viszi őket a Szentföldre, hanem a vállalkozási kedv, az üzleti érdeklődés is.

A fiatalság egy része dalolva indult *Ibrahimék* elé, miközben a „*Po böerec chemdat avot*“-tól kezdve az „*Am Jisrael chaj*“-ig minden héber dal és induló sorra került. Különös egy dal ez az utóbbi. Rendesen úgy kezdik, hogy a csapat megáll és hatalmas tapsok ütemére tizszer, vagy húszszor is elismélik, hogy: „*Am Jisrael chaj*“ (Izrael népe él!). Különös dal ez, kérem, akárcsak az alattomos bor, amelyikre azt szokták mondani, hogy „csak úgy itatja magát“ anélkül azonban, hogy sejtetné velünk az erejét, hogy aztán egyszerre kerítsen hatalmába bennünket. Mikor először, vagy másodszer hallja az ember: *Am Jisrael chaj*, bizonyos egykedvűséggel ismétli a többiekkel, de mikor egyre erősödő tapsok kíséretében harsog a fülünk mellett — mint egy izgatott és fáradhatatlan kérdés, mely választ és elégtételt sürgetve nem nyugszik, míg igazságáról meg nem győz — a közöny nyugalma lassankint felenged

s amint a kipírult arcok meg a csillogó szemek között elgondolkodva haladunk, egyszerre csak azon vesszük magunkat észre, hogy az újjongó mámor magaslatára lendültünk és a legközelebbi megállónál már mi is tapsolunk, mint a többiek és velük harsogjuk, hogy: „*Am Jisrael chaj, am Jisrael chaj!*“ (Izrael népe él, Izrael népe él!)

Mikor aztán a tapsoló csoport befejezi a dalt és folytatja útját, néhány percre elcsendesedik. Ez azért van, mert az örömmámor meg a meghatottság tetőpontjáról többnyire az elérzékenyülés némaságába zökken az ember s ha ezalatt a szeme megtelik könnyel, könnyeit titkon letörli.

A vendégek kalaplengetéssel, kendőlobogtatással viszonzták az énekes csapat üdvözlését, aztán leszálltak lovaikról és elvegyültek a fellobogózott sátrak meg a kötélkordonok körül hullámzó sokaság között; *Ibrahimot* harsogó rivalgás, taps és „hedad“-kiáltás fogadja a futtatásnál, a hárfá- és mandolín-orchestert a rischoni harsonás banda váltja fel, melynek vérpezsdítő ritmusai mellett már a legvakmerőbb szergyakorlatokkal produkálja magát a *Makkabi ifjúsága*. És mikor a virtus, a lovasjáték, az újjongás, a dal, a keringő, a tetőpontján tobzódott az alkonybahajló délután aranyló porköde alatt, mintegy varázsütésre az egész ünneplő sereg egy hallgatag, feszülten figyelő táborra tömörült a nap szónokának emelvénye körül, amelyen ez alkalommal a cionista világszervezet központi bizottságának egyik kiválósága, *Szokolov*, a nagy héber publicista tartott szemlét az eddigi palesztinai nagy munka eredményei fölött. Hogy miket mondott ez a nagyszerű ember, mindazt röviden összefoglalni lehetetlenség; nem frázisokat kongatott, nem fontoskodott, de súlyos és feledhetetlen hatású dolgokról beszélt s hangja reszketett a mámortól meg a büszkeségtől, amint végignézett hallgatóságán, melynek arculatán bíborosan ömlött el az alkonyi felhők mögül elővillanó napkorong tekintete. Érdekesebb képet alig láttam még. A sómérek a lovaikon ülve furakodtak a tömegbe, hogy jobban láthassák és hallhassák a szónokot, akinek mindenkihez volt szava; szólt a vendégekhez is:

— Vigyétek el a híret — mondta — a mi munkánknak és mindannak, amit Palesztinában láttatok, vádlóink és ellenségeink közé, győzzétek meg őket igazságainkról, hogy végre elhallgaszanak. Ti pedig — fejezte be szavait — dalolva térjete vissza a tavaszi éjszakában, mely a mi vetéseinktől és a mi kertjeinktől illatos — hajlékaitokba. Holnap levetjük az ünneplőt és folytatjuk a munkát.

Nagy szívességet tesznek olvasóink lapunknak, ha káveházakban, klubokban, kaszinókban, társaskörökben kéri a Múlt és Jövőt.

Henri Glizenstein (Róma): Énekek Éneke

PATAI JÓZSEF: ÉNEKEK ÉNEKE

Etavasz ünnepén, Pészach napjaiban bevonul az ódon zsinagógába a szerelem, az Énekek Éneke. Nem vígan ficáncolva jön, „ugrándozván a bérceken, szökdelve a dombokon, hasonlatosan a szarvashoz vagy fűrgő özikéhez“. Méltóságos léptekkel, mélyen lefátyolozott arccal közeleg, mint aki nagy multakat sirat, nagy örömeiket gyászol.

„Én szenderegtem, de szívem ébren volt, kedvesem hangja kopog: Nyisd ki, én testvérem, kedvesem, galambom, ártatlanom, mert fejem tele van harmattal és hajfűrtjeim az éj cseppjeivel. Levettem ruhámat, hogyan vegyem fel? megmostam a lábamat, hogyan piszkítsam be? Kedvesem átnyujtá kezét a nyíláson és bensőm sóvárgott utána. Felkeltem, hogy ajtót nyissak kedvesemnek s kezeimről csepegett a mirha, ujjaimról mirha folyt a zár kilincsére. Kinyitottam én kedvesemnek, de kedvesem eltűnt, elment, a lelkem szállt szava után, kerestem, de nem találtam, hívtam, de nem felelt. Megtaláltak az örök, kik a városban körüljárnak, megverték, megsebesítettek, levették fátyolomat rólam, a falak őrzői. Megeskettek benneteket, Jeruzsálem leányai, ha megtaláljátok kedvesemet,

mondjátok meg neki, szerelem betege vagyok.“ Az Énekek Énekének e gyönyörű szerelmi verseit már régen Izrael és Isten szimbólikus viszonyára magyarázhatták a midrásírók és misztikusok. Különben, hogy került volna ez a szerelmi líragyűjtemény a szent könyvek közé? A szentírás összes könyvei szentek, de az Énekek Éneke a szentek szentje — mondja egy helyen a talmud. Természetes, hogy Sulamit, a pásztorleány története csak jelképe Izrael sorsának. Az Úr közeledik hozzá, kopog az ajtaján, de Sulamit, bár vágyik utána, kényelemszeretetből nem nyit neki mindjárt ajtót és amikor utána menne, már késő. És Sulamit odakint bolyong és a népek csábítgatják, majd lehúzzák a fátyolát és ütik, bántalmazzák. De végre Sulamit mégis megtalálja kedvesét, aki örökre kegyébe fogadja. „Én kedvesemé vagyok és kedvesem az enyém, legelve a rózsák között.“ Ilyen szimbólikus alapon került az Énekek Éneke a pészachi liturgiába. Szinte minden egyes szavát új meg új versekkel gyöngyözték körül a liturgia költői, akik lelkiismeretesen belédolgozták az egész idevágó midrásirodalmat, hogy az ünnep minden napjára jusson belőle elég.

A Pészachünnep fogalma összeforrott az Énekek Énekével, először kétségtelenül a tavasz alkotta a kapcsolatot. A tavasz, a szerelem, a szabadság

másutt is közeli rokonok. Később a szimbolikus tartalom fűzte egybe. És Jehuda Halevi is pészachi versében Izraelről, mint „széplépésű Sulamit“-ről dalol.

Pészach hetedik napján azonban, mikor a tavaszi nap mindjobban nekimelegedik, a zsinagóga látogatói elolvassák az Énekek Énekét egyszerűen és tisztán minden szimbolikus kommentár nélkül. És ilyenkor talán megjelenik az igazi Sulamit, akiről az évezredek előtt élt judeai költő dalolt. A hús és vérből való szerelmes és boldog Sulamit, aki „legelteti gödölyéit a pásztorok sátraival“. A Glizenstein művészi fantáziájában megelevenedett Sulamit, aki ragyogó mosollyal, táncoló könnyűséggel szökdel gödölyéje után az izzó keleti napsugárban.

SZÁSZ MENYHÉRT: MENYASSZONYOK KARA

Oh! jaj, szegények
Most messzejárnak ők, a völegények,
Puha hajuk a szél borzolja fel
Nem a kezünk.
És vétkezünk
Ha sóhajtunk, ha sírunk, átkozódunk.

Most messzejárnak ők . . .
A zongoránk lecsukva rég,
S közöttünk lopva járnak lovagok,
Halott lovagok és harcos mesék.
És ujjaink, mik szorgos játékkal
Napos délelőtt, kelengyét varrtak,
Most megállanak hirtelen, fagyottan
És felriadunk: — jaj, talán meghaltak?

Torkunkra szökik a szívünk remegve,
Szálkás szavak marják a lelkünk,
Asszonyok sohasem voltunk . . .
S özvegyek lettünk?

S gubózva ülünk . . . nincsenek vágyaink
Magunkba járunk . . . nincsenek álmaink,
Boldogabb nálunk még az árva is
Tavaszt nem látó koldus: a vak is,
S könnyünket sírja még az ablak is.

Égig csapkodnak fel a tengerek,
Hazák vannak csak és nem emberek,
És nem asszonyok,
Nem menyasszonyok.

De visszajönnek ők . . .
És nászra visznek minket a dícsők.
S fiunk lesz tőlük, nagy és erős,
Csupa fiú, Európa négy sarkában,
Verekedős.

De mi majd asszonyok, asszonyok és anyák
Nem adunk nekik játékul kardot,
Dobot, puskát és ólomkatonát.

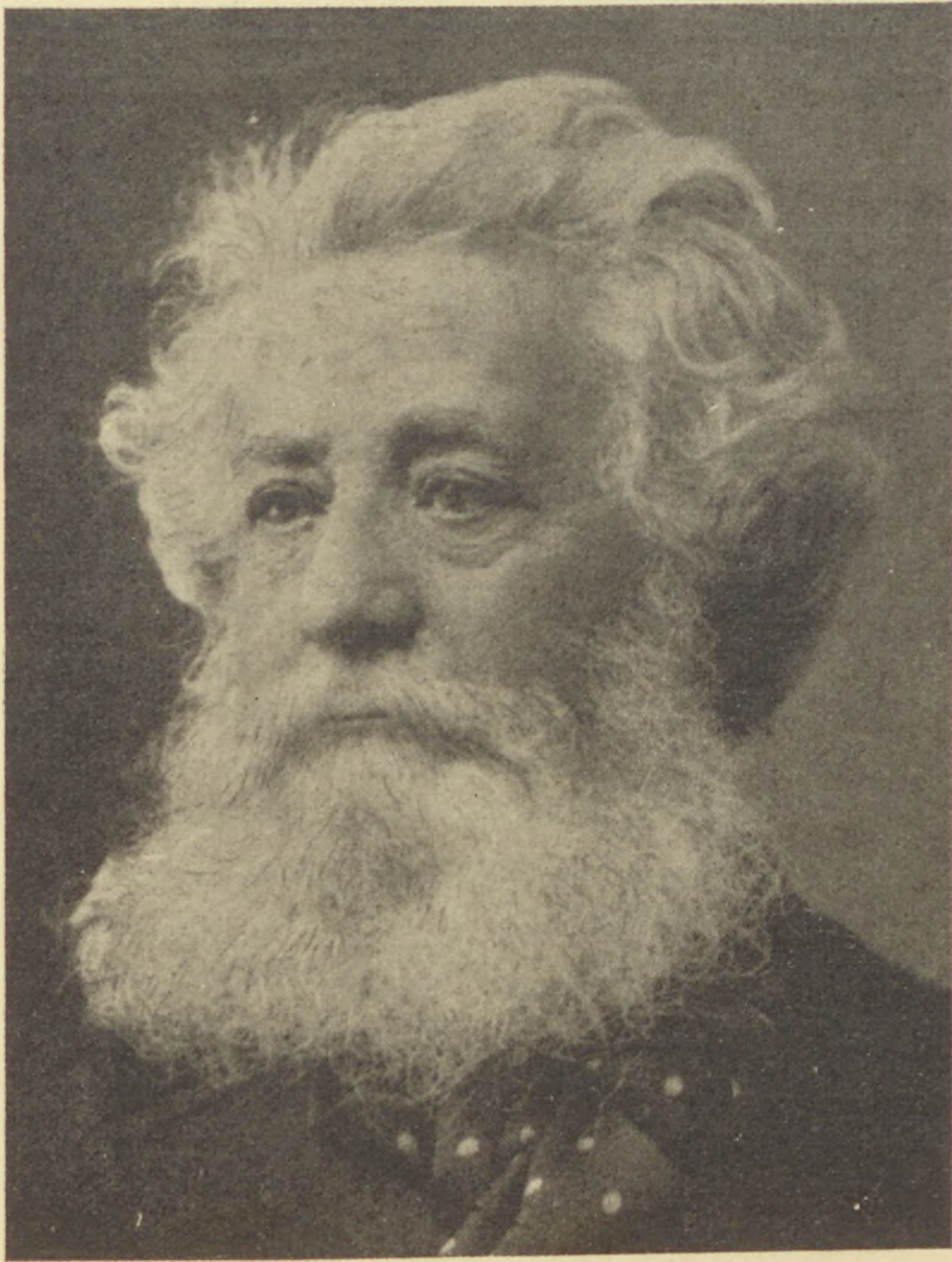
Mert folyóvá érnek a patakerek.

Hanem majd sírva tanítjuk fülükbe:
Játszatok embert
S legyetek emberek, emberek . . .

A Haggáda „négy fia“ (Jobbról balra: a bölcs, a gonosz, az együgyű és aki kérdezni se tud).

Egy bécsi Haggáda fametszete után (1801.)

Dr. Fischhof Adolf 'a bécsi 1848-iki szabadságharcok hőse, kit akkor „Osztrák Kossuth“-nak neveztek el

BARSI FREUND MINNA: AZ OSZTRÁK KOSSUTH

— Emlékezések dr. Fischhof Adolfról —

mlékezések! Vajjon beleillenek-e ezekbe a nagy napokba, midőn órák alatt évszázadokat élünk és ismeretlen, nem sejtett jövődők titokzatos szemébe nézünk, midőn szabadságunkért való harcunkban elenyé-

szik tér és idő?

Szabadságharc ez a mai. A jelenkor fáraóinak hatalmas ökle emelkedik, hogy lesújtva reánk rabszolgaságba döntson, de valamint hajdan, most is oltalmaz bennünket az Úr és most is győzedelmeskedünk ellenségeink felett.

„Jövő évre Jeruzsálemben, jövő évben az ígért földjén, a szabadság, a béke földjén“ — ez a fohász a szédereste végén most mélyebbről fog felszakadni, mint bármely esztendőben. És úgy illik, hogy peszach-estéjén a szabadulás ünnepének estéjén megemlékezzünk azokról, akik életüket az emberiség legmagasztosabb ideáljának szentelték: a szabadságnak.

Az a férfiú, akinek ezek a sorok szentelve vannak, a népszabadságnak ilyen előharcosa volt: dr. Adolf *Fischhof* „az osztrák Kossuth“, aki hatalmas egyéniségének bélyegét reányomta a bécsi márciusi napokra. *Fischhof* működése, mint a bécsi nép vezére, jelentősége mint aktív politikus és az első osztrák „Reichstag“-nak szellemi megalapítója — a történelemre tartozik. *Fischhof* kiváló orvosí művészete már sok hívatott tollú méltatóra

talált. De *Fischhof*ot a zsidót és magyart még kevéssé ismerik és méltányolják.

Pedig mélyeséges zsidó érzése volt minden tetteinek titkos rugója és magyar származása, az a hazafias nevelés, melyben szülői házában Ó-Budán részesült, tették képessé, hogy férfikorában lelkesedését élő tettekké formálja.

Zsidó szellemből született az a korszakalkotó beszéd, amelyet a fiatal asszistens-orvos 1848 március 13-án a bécsi parlament előtt tartott és amely a forradalom legelső szikráját lobbantotta lánggra. Óriási népszerűségét pedig, amely a márciusi napok diktátorává tette, tüzes magyar temperamentumának és elragadó szónoki hevének köszönhető. Az a nyugodt biztonság, mely őt később, mint a „Sicherheitsausschuss“ elnökét és a Reichstag tagját jellemezte, arról a természetes politikai érzékről tanuskodott, mely a magyar nép sajátja és arról a magas államférfiúi iskoláról, mely már akkor is büszkesége és dísze volt Magyarországnak. Kossuth barátja (Kossuth és *Fischhof* gyakran találkoztak 1848-ban Pozsonyban és e barátságnak számos nyoma maradt a monarchia politikai haladásában) volt az, aki a határozatlan, ingadozó Ausztriát megerősítette.

Egy legsajátosabb lényében szabad országnak félelmet nem ismerő fia volt. Barátait, akik a fogságból meg akarták szöktetni, azzal utasította vissza: „Ha helyemen maradok, elítél a haditörvényszék — talán; de ha elhagyom helyemet, a közvélemény ítél el — biztosan. A választás nem nehéz — maradok.“

A száműzetésben sűrű összeköttetést tartott fenn a magyar emigránsokkal és csak az általános

Olasz fayence-szédertál 1652-ből. Fent „Jákób halála“, lent „Józsefet eladják testvérei.“
A Magyar Zsidó Múzeumból

Részlet egy 15. századbeli nürnbergi Haggadából. Jobbra széderasztal, balra a széder vezetője, középen és lent nyúl- és özvdászat

amnesztiára tért vissza hazájába. De azt a különös császári kegyelmet, amely lehetővé tette neki, hogy a politikai életben résztvegyen, nem vette igénybe, nehogy ellenkezésbe kerüljön elveivel. Onként vonult vissza kis karinthiai birtokának magányába és itt kizárólag orvosí hivatásának élt. Mint valami csodatevő szenthez, úgy zarándokoltak mindenfelől a zsidó orvoshoz, aki valósgos ó-testamentumi szellemben gyakorolta magasztos hivatását. Az „Emmersdorfi bölcs“ orvosságainak, miket ő maga szokott szegény betegek számára elkészíteni, megvolt a speciális csomagolásuk és melléjük gyakran erősítő borok, egy-egy jól táplált tyúk, a kis pacienseknek való csokoládé, sőt néha néhány ezüst forint is került. Ha a rendelőórának vége volt, dr. Fischhof íróasztalához ült és nagystílu politikai művein dolgozott.

Betűdíz egy 13. századbeli hamburgi Haggadából. (Az egyiptomi csapást ábrázoló szörnyeteg)

Ezek közül ma különösen aktuális jelentősége van az „Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes“ és a „Zur Reduktion der kontinentalen Heere“ címűnek.

Este aztán befogatott könnyű kis kocsijába és behajtott Klagenfurtba szüleim házához, ahol atyámmal kedves közös tervüket beszéltek meg: a klagenfurti zsidó hitközség alapítását. Lengyel vándor-házalók, magyar kiskereskedők, néhány hivatalnok, akik eddig szigorúan titkolták zsidó voltukat, — ezekből a szegényes elemekből alkotta meg ez a két tetterős, zsidó szellemtől áthatott férfiú azt a hitközséget, amely ma nagyszámú, hitére büszke, önérzetes, jómódú zsidó tagot számlál és amely Karinthia keresztény lakosai körében is általános tiszteletnek örvend.

A nagy ünnepeket dr. Adolf Fischhof és fivére Simon, aki agglegény életét megosztotta vele, mint kedves vendégeink, otthonunkban töltötték. Mert amint dr. Fischhof többször tréfásan mondotta, miután a Fischhof-ház nem áll zsidó háziasszony jogara alatt, ők „jó zsidók ugyan, de nem kóser zsidók“.

A pessach-ünnepnek az ő jelenléte mindig különös ihletet kölcsönzött szüleimnél. S ahogy a díszhelyen édes anyám mellett ült és nekünk gyermekeknek atyánkkal együtt a Haggadát magyarázta, ahogy még késő öreg korában is zengő hangon a régi peszach-dalokat énekelte, mint feledhetetlen kép él a lelkemben.

Egy ízben a mi kedves vendégünk későn jött a széderestéhez. Mi már mindnyájan a nagy kerek asztal köré gyülekeztünk. Atyánk magas támlás-székén, oldalán édesanyánk, aki egy született hercegnő méltóságával ült az asztalfőn. Mi gyermekek, számszerint hatan, kipírult arccal az asztal végén húzódtunk meg, míg a jobb helyeket a klagenfurti garnizon zsidó katonái foglalták el, akik anyánk művészetét, amelylyel a peszachi gombócot készítette, talán még lelkesebben méltányolták, mint atyánk szellemes hagadah-magyarázatait. Ezen az estén én mint a társaság legifjabb tagja már „elszavaltam“ a mánistanot; atyám megadta a szokásos feleletet, az ifjú katonák pedig szorgalmasan töltögették a poharakat. Két serleg díszítette az asztalt, az ezüst kidusserleg és a gyönyörű bíboros csiszolt üvegből való pohár, melyet csakis széderestén vettek elő — Eliás próféta számára, akít, mint a Messiás előhírnökét, mindnyájan sóvárogva vártunk és akiről azt tartja a gyönyörű legenda, hogy majdan, ha az egész világ a szabadság ünnepét üli, megjelenik palmaággal a kezében és hozza az örök békét az emberiségnek. A Messiás csak a próféta után jöhet, mert szabadság nélküli nincs béke, béke nélkül nincs megváltás.

Kinyitottuk az ajtót, annak jeléül, hogy készek vagyunk a próféta fogadására, mikor egy kedves jól ismert hang éneke hallatszott: „Elia Noví jön, Elia Noví (Eliás próféta) jön!“

DR. MOLNÁR ERNŐ:
A ZSIDÓK KIVONULÁSA
ÉS AZ Ó-EGYIPTOMI FELIRATOK

z utolsó félévszázad alatt az új történelmi források csudálatos perspektivákat nyitottak az ó kor keleti népei történetének megismerésére. Örök dicsősége az emberi elmének Champollion és Grotfend munkája, kik az egyiptomi feliratok és a babiloni ékírás kibetűzésével és megfejtésével új történelmi forrásokat tettek hozzáférhetőkké. Az egykorú, hiteles feljegyzések új fényt vetnek az egyiptomiak és a babiloni népek történetére, valamint ama népekre is, kik az egyiptomi és a babiloni érdekszférába tartoztak.

Az egyiptomi feliratok ama korokból származnak, midőn Izrael fiai Egyiptomba bevándoroltak. Majd abból a korból, midőn már keserves és rettenetes rabszolgamunkát végeztek a héberek; majd a kivonulás idejéből, midőn Izrael kiszabadult a rabszolgaság vaskohójából. E feliratok fényt vetnek Izrael őstörténetére, történetileg érthetőbbé teszik népünk ős-sorsát, melyről eddig Mózes könyvei voltak egyedüli felvilágosítóink. Az új források mindig több szempontból érdekesek. Érdekesek, mert új adatokat szolgáltatnak a tárgyról, melyet vizsgálunk és érdekesek, mert a már meglevő adatok is az új adatok új környezetében más, új megvilágítást nyernek. Rejtett vonatkozások, melyek figyelmünket eddig kikerülték, felvillanó fényforrásokként kezdenek sugározni.

A biblia elbeszéli, hogy mint kerül József Egyiptomba, mint küzd fel magát az alkirályi polcra és mint hívja, a fáraó egyenes kívánságára, atyját és testvéreit az istenáldotta Gósen-földjén való letelepülésre. Ha ezt az elbeszélést történetileg vizsgáljuk, felmerülhetnek egyes kérdések. Mert ha nehézségnek nem is nevezhető, hogy mily okon fogadja az egyiptomi fáraó a héberek semita eredetű törzsét oly kitüntető szíveséggel, a bibliai elbeszélés ugyanis minden részletet kellően megokadatul, mégis ez elbeszélés más világításba kerül, ha csak legfőbb vonásaiban is ismerjük az egykorú Egyiptom politikai viszonyait. Egyiptom felett tudniillik ezidőben már évszázadokon át a semita származású híkszoszok, pásztorkirályok uralkodtak. Uralmuk hat évszázadig tartott. Szíria népei már a gemún fáraók idejében is tömegekben özönlöttek Egyiptom földjére, annál inkább e híkszosz királyok alatt, kik velük rokoneredetűek voltak. Maguk a hódító híkszoszok is szívesen fogadták őket, mert e rokonnépek révén erősödésüket remélték az egyiptomiak felett. Ha Palesztinában éhínség dúlt, vagy polgárháború avagy idegen betörés pusztított, egyesek, családok, sőt nemzettömegek is rázúdultak a hatalmas rokonra, a híkszoszok kormányozta Egyiptomra. Maradtak egyiptomi

falfestmények, melyek sémi eredetű törzsek bevándorlását ábrázolják. Van egy felírt okmány a premozaikus korból, mely edomiták letelepülését engedélyezi Gósen földjén. Így érthető József

Az „Izrael“ szó egy ó-egyiptomi oszlop hieroglifirásában

gyors emelkedése is Egyiptomban a rokon nép királyának udvarán. Így már érthetőbb, hogy a fáraó, akit a feliratok Apopi-nak neveznek, Gósen kövér földjére telepített József hozzátartozóit.

A fejlődő, szaporodó héberek nem igen maradtak nyugton. A szuezi földszoroson át, mely Gósen északkeleti határán húzódik, bebetörték Dél-Palesztinába, harcoltak egyéb rokontörzsekkel, így a moabítákkal is.

De nemcsak harcos szokásokra nézve, hanem műveltségre és vallásra is hozzáhasonultak a híkszoszokhoz, a hatalmas rokon néphez. Izrael fiai kézműves-mesterségeket űztek s különösen a fizekesség volt jellemző foglalkozási águk. Mint a híkszoszoknál, műveltségre a nép közöttük is két osztályra vált és külön írástudó osztály alakult.

A protektor-nép vallásukat is befolyásolta. A tiszta egy Isten-hít, amint azt Ábrahám hirdethette egykor, elfajult és egybekeveredett a palesztinai törzsek Baal-kultuszával. Az egy Isten hitének képzete nem törlődött ki elméjükben, de Baalt ők is tisztelték, erős érc borjú alakjában. S így érthető, hogy a kivonulás után, mint aljasodhattak le az aranyborjú imadására. Nem a megvetett Egyiptomtól eltanult istenimádat volt az, hanem ős-semita kultusz.

Izrael fiainak ez az aranykora Egyiptomban pár évszázadig tarthatott. Ezidő alatt a semita népek voltak az urak s az egyiptomiak a szolganép. De Izrael sorsa egybe volt forrva a híkszoszokéval. A hatalmas rokonéppel álltak és velük buktak, hogy évszázados szolgaság igáját vegyék vállukra.

A híkszoszok hatévszázados uralmának utolsó másfél századában ugyanis óriási függetlenségi harcok folytak. Mert a híkszoszok uralmuk elején az ó-egyiptomi dínasztia nem semmisítették meg, hanem csak Közép- és Felső-Egyiptomba szorították vissza. A függetlenségi harcok eredményeként a híkszoszokat az egyiptomi határon túl, Palesztina felé űzték. Izrael fiai maradtak. Noha egy részük minden valószínűség szerint távozott a híkszoszokkal. Ahmesz fáraónak, ki a felszabadítás másfélszázados művét befejezte, rabszolgákra, munkáskezerekre volt szüksége erődítmények építésére, csatorna-munkálatokra, templomok és paloták emelésére. S most keservesen megcserélődtek a szerepek. Az alárendelt népfaj,

az egyiptomi, felemelkedett sorsából, s az uralkodó népfaj, a kiűzött semiták maradványa, rabszolgasorsra került. S ez a sors lesz most már Izrael fiainak változatlan sorsa a kivonulás isteni aktusáig, hogy rabszolgánép gyanánt templomokat emeljen egyiptomi isteneknek, palotákat az elpuhult egyiptomi uraknak, erődítményeket az ellenség ellen a katonaságnak és termékenyítő csatornákat a földművelő népnek. És nemcsak Izrael fiait fogták robotmunkákra, hanem a többi sémi törzseket, is, valamint a foglyokat és a fogoly népeket. A feliratok a *fonkhu* és a *máziu* népekről is szólnak, melyek ugyancsak robotmunkát végeztek, mint Izrael, követ törtek és téglát vetettek. Nemde ez az, amint a biblia mondja: „És új király támadt Egyiptomban, ki Józsefről nem tudott és így szólt népéhez: íme, Izrael fiaai számosabbak és hatalmasabbak nálunknál. Rajta, legyünk óvatosak velük szemben, mert elszaporodhatnak és ha háború ütne ki, ellenségeinkhez csatlakoznának, hogy ellenünk harcoljanak és hogy az országot elhagyják“.

Íme, nem csupán azért sanyargatták és nyomorgatták Izrael fiait, mert munkáskezerekre volt szükségük, hanem mert egyre félték az Izraellel rokon semita törzsek támadásától, kikhez ha az országba törnek, Izrael csatlakozhatnak. Ezért nyomták el őket és próbálták megakadályozni fejlődésüket és szaporodásukat.

Ez időszak folyamán azonban a rabszolgánép, mely míg palotákat épített, hátát az ütlegelésre tartotta — értékes szellemi ajándékot nyújtott kegyetlen urának. Tudvalevő, hogy annak idején Jákob és családja Gósen tartományának *Ón* nevű városában telepedtek le. E város *Rá*-nak, a napistennek jelentékeny kultuszhelye volt, díszes naptemplommal, melynek legelőkelőbb szolgálattevői közé tartozott József apósa, *Potifera* is. E körben fejlődött ki egy bizonyos pogány, tárgyi monotheizmus, *Rá*-val, a napistennel, a középpontban. E monotheisztikus felfogás főképvisezője *IV. Amenhotep* fáraó volt, ki talán Izrael monotheisztikus vallásának hatása alatt szintén egyetlen isten kultuszát és pedig a Napisten tiszteletét akarta Egyiptomban egyeduralomra emelni. De, amint látszik, a szellemileg megajándékozottak nem nagy elismeréssel voltak az ajándékozók iránt, mert közvetlenül Amenhotep halála után még nehezebb idők virradtak Izrael fiaira.

Amenhotep ugyanis vallásreformi törekvései közepe nem nagy ügyet vetett a chittiták és egyes sémita törzsek portyázásaira, akik északi és Közép-, illetőleg Dél-Palesztinát nyugtalanították. Egyik utóda, *I. Széti* azonban a feldúlt rend helyreállításához fogott s a Gósen földjén lakó sémi törzseket, így Izrael fiait sem kímélte, a tudomány mai adatai szerint valószínűleg ő volt az, aki az újszülött héber fiúgyermeknek Nilusba-fojtását rendelte el, hogy Izrael ne szaporodhassék. Így az ő uralma alatt született Mózes, kit anyja gyékénykosár-

kában a folyóra vetett, de a fáraó-lány kimentette s a királyi udvarban neveltette fel.

Bármilyen különösnek tessék is Mózes esete, a fáraók udvarában ily sors nem volt feltűnő. A feliratok nem egy férfiről tesznek tanúságot, kik ily módon a legalsóbb néprétegekből felkerülve, a királyi udvarban nevelkedtek. Különösen éppen *I. Széti* udvarában volt ez az eset gyakori. A fáraó meg-meglátogatta vagy maga elé hozatta a kedvenc nevelteket s nem lehetetlen a hagyomány legendája, hogy a fáraó térdein játszadozó gyermek Mózes a koronát akarta lekapni az uralkodó fejéről.

Széti utóda, *II. Ramszesz* roppant építkezéseiről nevezetes a történelemben. Hogy a mindinkább elhatalmasodó chittitákkal szemben a határok védelmét hathatósabban ellenőrizhesse, Alsó-Egyiptomba, Gósen földjére teszi székhelyét és Izrael fiaival szigorú robotmunkában Pithom és Ramszesz megerősített határvárat építteti. Majd csatornát ásat, a Nilus-kanálist, a Nilustól a mai keserű-tavakig. És bár minden egyiptomi uralkodó templomok építésével akarta a halhatatlanságot megszerezni, *II. Ramszesz* tevékenysége e téren minden megelőző nézetet felülmúl. Mintegy hetvenéves uralma alatt Izrael fiainak verejtékhullása közben számtalan templom, csatorna és határerődítmény épült fel.

Ez építkezéseknek, melyek a mai Suez-csatorna környékén folytak, a héberek testet és lelket ölé sanyarú munkájának számos festői és feliratos emléke maradt fenn. Látni a falfestményeken sémita-külsejű férfiakat, amint a robotmunkát végzik, követ törnek, téglát vetnek. Okmányok pedig világosan szólnak héberekről, mint kötőrőkről és téglavetőkről. A rettenetes szenvedések és nyomorúságok, melyeknek leírásánál a bibliában mintegy a betűk is sóhajtoznak, Ramszesz alatt tetőpontot értek el.

Ramszesznek mintegy másfélemleröltönyi uralma után fia, *Menefta* kerül a trónra, túl az emberi élet delén. Erős kezekkel fog a lybiaiak leveréséhez, kik a birodalmat háborgatják. De míg ez oldalon foglalkoztatja fegyvereit, addig Dél-Palesztina sémi törzsei más oldalon betöréseikkel nyugtalanítják az országot. A hébereket e betörésekben konspirációval gyanúsítják s még keményebb jármot vetnek nyakukba. „S igen nyomorogtak s

Semita törzsek bevándorlása Egyiptomba. Egy 3815 éves egyiptomi sírbolt festménye után

felette sóhajtoztak Izrael fiai s jajszavuk felhatolt az égig.“

E rettenetes szenvedések közepette lép fel Mózes, a szabadító. Minő csudálatosnak is tűnik fel előttünk, ha olvassuk, hogy egy hatalmas birodalomban fellép egy pásztorember és emberfeletti eszközökkel sikeresen kivezet egy rabszolganepet az elnyomók karjaiból. De mennyivel természetesebbnek tűnik ez a megszabadulási folyamat, ha tudjuk, hogy egész Egyiptomon ezidőtájt már a bomlás tünetei mutatkoztak. Ha tudjuk, hogy már nem is semíta, hanem kis-ázsiai népségek, tyrzének, szardánok, lykiaiak szövetkeznek Egyiptom elfoglalására és hogy nem csupán Izrael fiai lázadnak a rabszolganepek között, hanem a babiloni fogolynepek, valamint az ugyancsak robotmunkára fogott fonkhú és mázin népek is.

Izrael fiai kiszabadultak Egyiptomból. Midőn azonban Ramszeszből Szukkothon át Pithomig s Etamig vonultak, Mózes délfelé irányította őket, hogy ne kelljen harcolniok ellenséges népek ellen, a filiszteusok ellen. Egyiptomi adatok ugyanily értelemben, csupán érthetőbb, közelebbfekvő színezetben tüntetik fel ez irányváltozás okát. A nagy határerősségek ugyanis, melyeket a betörő népek ellen építettek, arra is szolgáltak, hogy a kivonuló Izraelt feltartóztassák. Ezért kellett eszerint Izraelnek déli irányba fordulnia, hogy eme Dél-Palesztinának néző erődítéseket kikerülje.

Délfelé vonulásuk közben azonban utólérte a népet az újból megkeményedett szívű Menefta serege. Választaniok kellett: vagy átkelnek a tengeren vagy a fáraó visszahurcolja őket Egyiptomba. S Isten csudát tett, „kiszáraztotta hatalmas keleti széllel a tengert“ és száraz lábbal kelt át Izrael a tengeren.

Ez a mozzanat az észszerű magyarázók szemében évezredek át az elbeszélés legszívesebben támadott pontja volt. Hogyan kelhetett át a 25—30 km szélességű tengeren oly rövid idő alatt, estétől hajnalig 600,000 ember? Holott nem magára a Vörös-tengerre kell gondolnunk, hanem északi nyulványára, a szuezi tengeröbölre, ami a bibliai

elbeszélés földrajzi adatainak is jobban megfelel. És e tengeröböl szélessége másfélóra alatt átlábalható.

Íme, az egyiptomi rabszolgaság és kivonulás története, az egyiptomi történelem keretei közé illesztve. Volt idő, midőn, mert synkronisztikus történeti adatok hiányoztak, a bibliai elbeszélés hitelességét alapjában kétségbevonták. Midőn, ime, egykorú adatok állanak rendelkezésünkre, ez adatok minden pontban igazolják a bibliai elbeszélését.

Egy E iniciálé a mantuai Haggadából (1560.)

GUTTMANN MÓR: ZSIDÓ MISZTIKUSOK

— BEN JOCHAI ÉS A ZÓHÁR —

Tudom: csalódottan teszi félre talán majd mindenki e néhány sort, mert egy képet remél találni és csak néhány, ha még oly ragyogó sugarat fog látni. Tudom: tökéletlennek találja majd az olvasó e kis cikket, mert egy szimfóniát gondolt hallani s csak egy-egy szakadozott akkord csengése jut fülébe. Megkíséreltük a mester végtelenbe vesző alakját megfesteni, és csak halvány kontúrokat adhattunk, de élete művéről még azt is alig tudjuk. Talán csak kontúrok kontúrját rajzolhatjuk meg. A Zóhár mely egy évezredenként talán egyszer megjelenő lélek tükörképe, egy harmonikus, az egész mindenséget átölelő lélek inkarnációja, egy léleké, amely mindent meglátott, amely érző csápjaít mindenfelé kibocsátotta, melytől semmi nem messze és idegen, amint a misztikusok oly szépen mondják „semmiféle titok nem gyűrte le“, egy léleké, mely épp oly otthon volt az egek jeges-tiszta levegőjében, amint megértette a kicsi emberek földszeretetét, aki az egekig emelte a porszemet és a földre hozta az egeket; ily lélek művéről beszélni nem lehet. Itt hallgatni illik és érezni végtelen kicsi voltunkat. Ez az a hely, ahol a

Egy metzi Haggáda címlapja (1767). Fent az eltévedt bárányt kereső Mózes, amint a csipkebokor előtt leveti saruját

szavak birodalma megszűnik és a lélek visszatér önnönmagába. Mert amit itttudással megtudhatunk, arról mondja a Zóhár: „a szív a száznak fel nem fedi“. És ezért hallgatást parancsolok magamra, hadd hangozzanak az örökké való szavak. És akinek a tudás kegyelme megadatott, tudni fogja azt is, amiről itt szó nem eshetik. Az utat akarom csak mutatni, amely a vándorlót a ragyogó csillagok felé viszi. A „Zóhár“: a ragyogás felé, amelyről a Zóhár így szól:

„Ve hamaskilim jazhiru ke zohar h'rakia“ „És a megértők tündökölni fognak, mint az ég ragyogása.“ A „megértők“, akik belátnak a mélységek titkaiba, világítanak és tündökölnék az égi bölcsesség ragyogásában. Ez a rejtelmes, titkos értelme e szónak „egek“, amelyből minden napok, holdak, csillagok és minden ő fényességük szerteárad. Ez „égnék“ ragyogása tündököl és világít a kertben, melynek közepén az Élet fája messze oszló kiágazással ágazik. Leveleit és ágait mindenre kiterjeszti és védi és alatta élnek a föld minden állatai és az egek minden madarai. E fának ragyogása ad életet mindenknek, léte minden világokon át való boldogság-osztálya annak, ki gyümölcséből izlelt, mert élete minden világokon át való; ezek a „megértők“ és boldogság osztályuk, mert élnek e világon és élnek a jövő világokban.

Ez a „Zóhár“ ragyogása, emésztő vágya a léleknek, kiemelkedése a szürke élet porából, szerteúzni az idő és tér korlátait és felemelkedni az ész, a gondolat szárnyain a tiszta magasságokba, ahol a nap, hold és csillagok mindmegannyi tündöklő lelkek és a tündöklő lelkek mindmegannyi nap és csillag, melyek mutatják az utat magasra és még magasabbra. Addig a magasságokig, ahol az ember, már nem ember többé, nem anyag, nem véges, hanem csak erő és mint ilyen, részes a teremtésben. Alkotó, teremtő lesz ő maga is, megszűnik a végtelen egy elenyésző pontja lenni. A misztikusok oly szédületes magasságra vitték fel az „embert“, hogy szinte félnek leírni, a toll szinte nem akar engedelmeskedni e nagy szót leírva — úgyiszlóván Istennel egy rangba helyezték. Amint a Bal-Sem néhány szóban a magától értődöttség egyszerűségével mondja: „Reggel ébredve siessen az ember és erősödjék, mint az oroszlan Istent szolgálni, mikoron is Istenhez hasonlatos, hogy világokat szülhet“. A Bal-Sem e komprimált mondását, ha megengedhetjük magunknak e kifejezést, a következő Zóhár-részlettel kommentálhatjuk:

Kezdé R. Simon és szólott imígyen: Midön a Titkok tanának a szava az ember fiának szájában megszületik, felszáll ama szó a Végtelen felé és a Végtelen homlokon csókolja és megkoronázza hetven vert és vésett koronákkal. És a bölcsesség e szava száll tovább a Világok Életének feje fölé és onnan tovább emelkedik és röpül ezernyi ezer világokon keresztül az Osrejtelmes felé, ki maga a Bölcsesség és minden ő szava rejtelmes titkok

Egy lap a prágai Haggadából (1526.). Jobbra Judith, balra Sámson a gázai kipuval, fent Adám és Éva, lent a prágai címetartó alakok. Bent a sarokban a szöveg között az érkező Messiás.

titka. És ott a végtelen magasságokban egyesül a földi szó az osrejtelmes szavaival és szállnak mélységes benső egyesülésben ezernyi ezer világokon át, amelyekről írva vagyon: Kívüled Isten, szem őket nem látta. Onnan visszatérnek röpülnek, röpülnek és jönnek tökéletességgel és teljesüléssel telve és megállanak az Osrejtelmes előtt. És e szó a legkedvesebb Ő előtt, gyöngéd kézzel megfogja és újonnan megkoronázza vert és vésett koronákkal és e szótól születik megint egy „Ég“. És így minden egyes bölcs szóból egy-egy örökéletű világ születik, melyeket így hív az írás: Új Egek. És midön pedig a nyílt tannak egy ily szava születik,

abból új életek Földje teremődik és arról szól az Írás szava: „Amint az új egek és új földek, amelyekben teremtek, állanak előttem“. „Te-

Iniciálé a mantuai Haggadából (1560.)

remtek“ mondja az Írás és nem „teremtetem“, ami úgy értendő, hogy *teremtődnek* folyton a nyílt és titkos tannak szavaiból. És erre vonatkozik az Írás szava: „És mondd Cionnak: Velem vagy, a társam vagy, amint én szavaimmal teremtetem e világot, ugyanazonképen teremtesz te is szavaiddal világokat.

E Zóhár-részletben oly magaslaton látjuk az ember etikai értékét, melyhez hasonlót alig találunk. Szinte félelmetes az a magasság, mert az a legnagyobb követelményekkel lép az ember elé, megmutatja, meddig emelkedhetünk és egy önnönmagában rejlő imperativussal reánk parancsol, hogy emelkedjünk is. Nem rabszolga az ember, nem porszem, kinek léte vagy nem léte lényegtelen a nagy világkoncert szempontjából, hanem igenis egy szükséges, nélkülözhetetlen csavar, melynek minden egyes fordulata rombol és épít. Aszerint, hogy normálisan, vagy abnormálisan dolgozik.

Isten és Ember egy összeforrott, szerves egész, melyek, ha szabad így kifejezni magunkat, egymást egészítik és egymás nélkül hiányosak. Mint ilyen, természetes, hogy az Embernek a legnagyobb erőfeszítéseket kell tennie, hogy e főséges helyzetének eleget tehessen és a Zóhár, mint említettük, nagy mértéket állít az Ember elé. Hogy egy kis fogalmunk legyen mi az a legkevesebb, amit tőlünk kívánni lehet, álljon itt egy részlet a Tikuné Zóhárból: „Ha eléd kerül egy madárfészék az úton és az anya örködik a fiókákön, küldve küldöd el az anyát és a fiókák magukra maradnak“. A madáranya: a Sechina, aki örködik gyermekei felett az úton is. És ha Izrael nem ápolja a Tórárt remegő szeretettel, erről mondja az Írás: küldve küldöd el az anyát és fiókái magukra maradnak. Ha Izrael nem őrzi a szombatot remegő szeretettel, erről mondja az Írás: küldve küldöd el az anyát és fiókái magukra maradnak. Ha Izrael nem őrzi meg szentségét az egyesülésnél, a Szent helyébe mocsok kerül, az áldás helyébe átok és az „egy“ helyébe a „megosztás“ és erről szól az Írás: küldve küldöd el az anyát és a fiókákat elveszed.“ És ezeknek okából Isten goluthba kerül, hontalanná válik, amint írva vagy: Bűneitekért küldetett el anyátok. „Küldve küldjétek“, van írva, kétszer lett elküldve, egyszer az első templom és még egyszer a második templom pusztulásakor. Egymással vannak összeláncolva az ő nagy szeretetükben, együtt vannak ők a goluthban Isten és Izrael. Ez az Írás titkos értelme. „Illatok tára az én kedvesem, keblemen pihen“, — szól az Énekek Éneke, keblemen pihen a goluth éjszakájában. Jaj azoknak, akikkel Isten a goluthban van és nem segítenek Őt szabaddá tenni. Mert csak Izrael teheti Őt szabaddá, ha megtér tetteiben. Ez az Írás rejtett értelme: „És fordult emerre és amarra és sehol senki sem“. — „Sehol senki“, aki megkönyörülne rajta. „És néz az ablakokon és tekintget a hasadékokon.“ „És tekintget az abla-

kokon“, — milyen ablakokon? A templomok ablakain, vajjon nincs-e ottan valaki, aki igaz megtéréssel összetörné fogsága láncait? De hiába „tekint erre és hiába tekint arra, sehol senki“, mindenki a maga útján megy, mindenki a maga ügyében jár, mindenki a maga nyereségéért imádkozik, nem ezek azok, akikről írva van: erős emberek ők, Istent félők, az igazság emberei, akik gyűlölik a nyereszkekedést, hanem mindegyik magáért jajgat, a nagy nap, Jom kippur imáiban, mint a kutyák jajgatnak: adj, adj nekünk enni, inni, hosszú életet, gazdagságot. Olyanok ők, mint az orcátlan ebek, kiknek nincs szégyenük. És senki nincs közöttük, aki Istenért magáért imádkozik, hogy Ő térne meg a goluthból és ne legyen hontalan, hanem mindent amit tesznek, magukért tesznek. Boldogság osztálya annak, aki helyet ad Ő neki szívében, lakást testében és párul fogadja lelkében.

Így akarja látni az Embert a Zóhár. Büszkének, úrnak, gazdagnak, aki nem remegőkezű koldusként kopogtat Istenének ajtaján, alamizsnáért könyörögve, hanem hősnek, mindent és önnönmagát legyűrő nagyerejű hősnek, ki Istenét jön felszabadítani a golusz béklyóiból. „Vele vagyok én a nyomorúságban“ — mondja Isten Izraelnek és kéri „tnu óz lealohim“, adjatok erőt Istennek“. És hogyan? Erre felel a fenti Zóhár-részlet. Egy nagyszerű egekbe való nekilendüléssel, mely az akarat és ész uralmát alapítja meg a földön. De ne higgyük, hogy a Zóhár ezzel a földtől való elfordulást akarja. Ellenkezőleg, mint egy nagy harmónikus lélek megnyilvánulása, épp úgy érzi a „kicsi“ élet, mint a „nagy“ élet szükségességét. Épp úgy van érzéke az ember mindennapi élete, mint a kiváltságos pillanatok iránt. Végtelen bájos, mély érzéssel teli képben olvashatjuk a Zóhár felfogását férfi és asszonyról. Például:

„És érkezett a helyre és meghalt ottan“, mondja az Írás. Ha a király asszonyához megyen, kérlelje őtet, simogassa szavaival, nehogy szabad nőnek lássék előtte. Sőt, ha van a királynak aranyos ágya, himzett ruhája s ragyogó palotája és asszonya köves ágyat vet neki, szalmás, hideg viskóban; hagyja ottan ragyogó palotáját, aranyos ágyát és üljön asszonya mellé, hogy kedve teljék benne és akaratuk egy legyen, kényszerítés nélkül, amint írva vagy: és vett a hely köveiből, feje alá tette őket és aludt, hogy örömet szerezzen neki, mutatván, hogy házának kövei is kedvesek és drágák előtte.

És még: lásd, mily drága illatúak e szavak „csont csontjaimból, hús az én húsemből“ mutatva ezzel, hogy egyek ők különbség és megosztás nélkül, ő méltó a dicséretre, őt nevezik „asszonynak“, ilyen több nincs. Ez a ház ékessége, valamennyi mint a majom mellette, ez az „asszony“ a legjobb, legtökéletesebb, erről szólnak a drága szeretettel teljes szavak: sok nő alkotott dicsőt, de te felette állasz valamennyinek.

Szebben és bensőségesebben a trubadúr sem zengett a nőről, de magasztosabban és mélyebben senki sem tudta a férfi és női lélek „egy“ voltát kifejezni, mint a következő Zóhár-részlet:

Jöjj és lásd: Minden lelkek Isten akarátának gyümölcsei, valamennyien egyek ők az „egy“ titkában és midőn földre szállnak, ketté válnak, asszony és férfivé, de annakelőtte egybeforrva vannak ők. És lásd: A férfi szerelmének vágyakozásában és egybefonódásában születik egy új lélek, mely magába szívja és magába issza a nő szerelmének vágyakozását, egyesülnek a magasabb vágyak az alacsonyabbakkal, így oszthatatlan akarrattá lesznek, ezeknek utána mindezt magába öleli és magába szívja a nő lelke és a kettőjük vágyakozása egy vágygá léssen és így foglaltatnak ők egyik a másikban. Midőn így a lelkek teremődnek, egy lélek a férfi és a nő, csak midőn leszállnak, távoznak egymástól, hogy megkeresnék egymást. Boldog az, ki lelke felét megtalálja, mert így teljes az élete és áldás lebeg felette, jaj annak, kinek lelke felét más vette el és üresen és teljesülés nélkül bolyong élete végéig.

Ennek méltó kiegészítése a következő biblia-magyarázó részlet, mely szintén a lélekkel foglalkozik:

„Ha az ember leányát eladná szolgálónak“ — az Írás e szavai így értendők: Ember: az Isten, leányát: a lelket, szolgálónak: hogy e világon cselédkedjék. Kérve kérlek, mondja Isten, ne „menjen e világból szolgasorban“ bűnökkel terhelt. Hanem hagyja el e világot, tisztán és szabadon, hogy szeresse és dicsekedjék vele az ő Ura. Mert van az Egekben egy hely, melynek neve a „szeretet helye“, ahol rejtve van a király szerelmének minden kincse és a király minden szeretett lelke oda kerül. Arról szól az Írás szava: „És megcsókolta Jákob Ráchelt“. Midőn Isten ott egy kedves lélekre talál, megöleli, megsimogatja és megcsókolja, játszik és örvend vele és ezt mondja az Írás: „mint a ház lányával járjon el vele“, mint egy apa a kedves gyermekével, akít szeret és csókol és ölel, úgy tesz Isten a tiszta lélekkel.

Természetesnek fogjuk találni, ha a misztikus az Isten és lélek közötti intím viszonyt, az egyénből az összességre is átviszi, amint a következőkből látható:

Kezdé Rabbí Simon: Volt vala hozzám Isten szava, szólott Jechezkel próféta. De ha Jechezkel igaz próféta volt, hogyan árulhatta el a király palotájának titkait? De Jechezkel igaz próféta volt és amit tett, jól tett és szükségből tette. Mert jöjj és lásd: aki megszokta a nyomorúságot, ha jön egy nap szenvedéssel terhelt, könnyen tűri. De aki a bajt nem szokta és egész élete jó sorban és kényelemben telt el és baj éri ötét, ez az igazi nyomorúság. Így volt Izraellel. Midőn Micraimba került, szokva volt a nyomorúsághoz, hisz apáik mindig szenvedésben bővelkedtek és így nem volt oly súlyos a szolgaság. De a babilóni gólusz az

valódi gólusz volt, amelyen sirtak az égiek és zokogtak a földiek. Sirtak az égiek, amint írva van: Ím angyalok az utakon jajgatnak és zokogtak, a földiek, amint írva van: Babilon vizeinél ültünk és sirtunk. Mind sirtak Babilon vizeinél, mert mind szerelmes, drága gyermekek voltak, amint írva van „Cion drága gyöngyös gyermekei“ és most üzve üzik őket, malomkövel nyakukon, kezeik bilincsre verve, a sötét szolgaságba, kétségbeeséssel síró lelkökben, hogy nem térnek soha többé vissza a drága édes földre, az ő földjükre, mert hogy Isten örökre ethagyta őket. Ebben a pillanatban maga köré gyűjté Isten mind az Ő szolgálait és seregeit, mind az Ő angyalait és égi hatalmaikat és rájuk szólott: Mit csináltok ti itten? Szerelmes gyermekeim a góluszban és ti itt? Fel, jöjjetek velem együtt, szálljunk le mi is Babilonba, legyek együtt gyermekeimmel. Ez az, ami írva van: és szólott Isten: miattatok küldettem Babilonba, „küldettem“ én, az Isten. Ezért nyíltak fel az Egek kapui és látta Jechezkel a látottakat, hogy vigasztalva szóljon Izraelnek: Uratok és minden ő serege veletek van, ne féljete. És midőn Izrael mindezeket látta, teljes örömmel örvendett a szíve, és lelkébe nagy égő szeretet szállott, mindig feloldozni magát az ő Istenéért. És tudjuk: azóta bárhova kerül Izrael, Istene vele van, együtt vele a góluszban, együtt vele a szenvedésben, mint írva van: Vele vagyok a nyomorúságban.

SOMLYÓ ZOLTÁN: A HÖS

Megsebesült a harcban. Hazahozták.
Itthon meghalt. És fölraavatalozták.
Kétsorban hosszú gyertyák sárga lángja
Halotti — sárga fényt ontott reája.
A ravatal virággal volt beszórva.
Nagyhalkan búsan ketyegett az óra.
Ottkint az utca bús volt és esős
És mozdulatlan ott feküdt a hős.

És nyílt az ajtó, testvérei jöttek,
Mind kétségbeesettek, összetörték.
És kiáltozva nevének szólították.
És feketében jöttek a barátok;
Siratták hangosan a jó barátot.
Ottkint az utca bús volt és esős. —
És mozdulatlanul ott feküdt a hős.

És hozzájött és jajgatott a huga,
Hogy mért is halnak meg a háborúba!
Battiszkendőjét összevisszagyúrte,
A halott mindezt mozdulatlan türte.
És végre jött az édesanyja, halkán,
Egy nagy fekete kendőbe takartan.
De néma volt; oly nyugodt és erős . . .
S a ravatalon mosolygott a hős.

A MAGYAR ZSIDÓ HADI ARCHIVUM

z az impozáns felhívás, amelyet a Magyar Zsidó Hadi Archivum a háborús dokumentumok gyűjtésére a *Múlt és Jövő* legutóbbi számában közzétett, országszerte lelkes fogadtatásra talált. A felhívás alatt szereplő nagy nevek minden tekintetben garanciát nyújtottak mindenkinek, hogy nagy és komoly munkáról van szó. A jövő története számára kell lerakni a fundamentumot és ehhez avatott kezek kellene. A Magyar Zsidó Hadi Archivum elnökségében ott van az elnök és szakosztályok vezetői tiszasülyi *Polnay Jenő*, báró *Dírszlav Béla*, dr. *Hevesi Simon*, dr. *Hajdu Miklós* és dr. *Patai József* mellett a budapesti egyetem történetprofesszora, *Marczali Henrik*, *Alexander Bernát* és *Bánóczy József* egyetemi tanárokkal együtt; ott van dr. *Blau Lajos*, a Rabbiképző-intézet igazgatója, dr. *Kunos Ignác*, a keleti Akadémia igazgatója, dr. *Munkácsi Bernát* tanfelügyelő, az akadémia tagja, a legmagasabb rangú zsidó katona: lovag *Schweitzer Ede* altábornagy, a legmagasabb zsidó politikai méltóság: dr. *Vadász Lipót* államtitkár, a legmagasabb zsidó bírói méltóság: dr. *Fodor Ármin* kuriai bíró és ott vannak felekezeti közéletünk legfőbb vezérférfiai, báró *Kohner Adolf*, dr. *Mezei Mór*, csepeli *Weisz Manfréd*, boglári *Simon Jakab* udvari tanácsos, dr. *Stein Emil*, dr. domonyi *Domony Mór*ic, báró *Kornfeld Pál*, dr. *Fejér László* miniszteri tanácsos és *Vészi József*, a Pester Lloyd főszerkesztője. De a Magyar Zsidó Hadi Archivum országos bizottságában is, amelynek természetesen csak egy része szerepelhetett a felhívás aláírói között, ott találjuk a főváros és a vidék zsidóságának legelső neveit, tudósait, vezetőférfiait. Ami mindenesetre lélekemelő tanúsága annak, hogy az Archivum eszméje megragadta az egész magyar zsidóságot, amiről különben a hozzánk érkező rengeteg levél, adat és dokumentum tanuskodik a legfényesebben.

A Magyar Zsidó Hadi Archivum, amint a hivatalos felhívás is kiemelte, szoros kapcsolatban lesz a Magyar Zsidó Múzeummal és ennek mintegy kiegészítő részét fogja alkotni. A „Magyar Zsidó Múzeum“, amelyet dr. *Mezey Ferenc* hatalmas tetteje hívott életbe és amely felette értékes gyűjteményével már három termet tölt meg, számos ereklyét gyűjtött össze pl. az 1848. szabadságharc zsidó vonatkozású dokumentumaiból, de a dolog természeténél fogva, abból az időből csak kevés anyag maradt fenn. A „Magyar Zsidó Hadi Archivum“ a Múzeumhoz tartozó külön teremnek van tervezve, amely a mai háborúval összefüggő zsidó vonatkozású adatokat, iratokat, leveleket, leírásokat, emléktárgyakat, képeket, cikkeket, könyveket stb., tudományosan, szisztematikusan elrendezve fogja méltó elhelyezésben örök időkre megőrizni. Az Archivum és a Magyar Zsidó Múzeum viszonyát egyébként legjobban megvilágítja *Székely*

Ferenc udv. tanácsos és dr. *Mezey Ferenc* kir. tanácsos, a Magyar Zsidó Múzeum nagynevű elnökeinek következő levele, amely az Archivum történelmi jelentőségét is kitűnően domborítja ki:

A Magyar Zsidó Hadi Archivum-Bizottság
tekintetes Elnökségének

Budapesten.

Mai napon érkezett b. átíratukból hálás örömmel vettük a Tekintetes Elnökségnek ama szíves értesítését, hogy a Magyar Zsidó Hadi Archivum bizottsága az általa gyűjtendő dokumentumokat és történelmi anyagot a Magyar Zsidó múzeumban fogja örök letétbe helyezni.

Csak meleg köszönettel adózhatunk az Archivum-Bizottságnak eme nemes elhatározásáért, amellyel múzeumunkat felkarolni és értékét ily nagybecsű anyaggal gazdagítani óhajtják. Amikor nagylelkű ajánlatukat ezennel elfogadjuk, a zsidóságért és a múzeum érdekében kezdett akciónak a legteljesebb sikert kívánjuk.

A Magyar Zsidó Múzeum büszkén mondja a magáénak azokat az eddig még szerény mennyiségű ereklyéket, amelyeket az 1848-as nagy nemzeti szabadságharcunknak korából sikerült összegyűjteni. *Mennyivel gazdagabb és sokoldalúbb lesz ez az anyag, amelyet az Archivum Országos Bizottságának buzgó munkája már most, az események zajlása közepette kezd rendszeresen gyűjteni és rendezni. A jövő történelme értékes kincseket fog meríthetni az Archivumból, azok pedig, akik a dokumentumokat beküldik, könnyebben válhatnak meg az ereklyéktől abban a megnyugtató tudatban, hogy azokat a Magyar Zsidó Múzeum fogja örök időkre megőrizni és egyben mindenki számára hozzáférhetővé tenni.*

Felekezeti és kulturális feladatokat szolgáló Múzeumunkat egyébként is nagylelkűségükbe ajánlva, a Tekintetes Bizottságnak ismételt köszönetünket kifejezve vagyunk

kiváló tisztelettel

A Magyar Zsidó Múzeum elnöksége:

dr. *Mezey Ferenc* s. k.

Székely Ferenc s. k.

Amint legutóbb említettük, a Magyar Zsidó Hadi Archivum állandó összeköttetést létesített a Bécsben és Berlinben alakult zsidó hadi archivumokkal, hogy egymást majd kölcsönösen kiegészíthessék. A bécsi Zsidó Archivum élén *Róbert Stricker* a hitközség kiváló előljárója és dr. *N. Bierbaum* az ismert publicista állanak, akiktől a következő levelet kaptuk:

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr!

A Magyar Zsidó Hadi Archivum alapításának híre nagy örömmel töltött el bennünket. Különösen örvendünk, hogy az Archivum ilyen impozánsan, a kezdeményező *Múlt és Jövő*hez méltóan indult meg. Szíves kollegiálitással üdvözljük Önöket, kívánjuk Önöknek közös ügyünk érdekében a legjobb sikert, ami ilyen fényes kezdet után semmiesetre sem maradhat el. Azt hisszük, nem kell még külön hangsúlyozni, hogy nagy örömünkre fog szolgálni, ha munkánkban találkozni fogunk. Ezt remélve vagyunk

kiváló tisztelettel

„Jüdisches Kriegsarchiv“ vezetősége nevében:

dr. *Bierbaum*

Ing. *Róbert Stricker*

A háborús dokumentumok részletesebb meghatározását külön *kérdőívek* adják, méltányolva dr. Bernstein Bélának „A zsidók a 48-as szabadságharcban” című nagy mű szerzőjének szakszerű megjegyzését, aki hozzánk intézett levelében hangsúlyozza, hogy „nem elég egy általános felhívás, hanem a nagyközönségnek tudtára kell adnunk egészen pontosan, hogy mit kívánunk. Külön tájékoztatón meg kell mondani, hogy kérjük a zsidó katonák adatait: Név, születés helye és ideje, polgári foglalkozása, családi állapota, csapattest és ezred megjelölése, szolgálati minősége, sebesülés helye és minősége, kitüntetései, kiváló események és hadi tények, melyekben résztvett; elesetteknél fényképe, elesésének helye és ideje. Levelek és bizonyítványok, melyeket csapattestől, parancsnokoktól kaptak a katonák vagy azok hozzátartozói, lehetőleg eredetiben. Így azután remélhetjük, hogy világosan áll előttük kívánságunk, hogy teljesítik-e, az már más kérdés”.

Ami dr. Bernstein utóbbi megjegyzését illeti, a rengeteg anyag, amelyet eddig is beküldtek, arra a reményre jogosít, hogy a közönség teljesíteni fogja az Archivum kívánságát és szorgalmas munkával olyan monumentális gyűjteményt hordhatunk egybe idővel, hogy az egész magyar zsidóságnak dicsőségére váljon, a historikus pedig mérhetetlen értékű kincshez jut általa.

Feljogosít bennünket erre a reményre különben az a halom levél is, amelyben olvasóink annyi lelkesedéssel jelentik be a nagy történelmi munkában való készséges közreműködésüket.

Nem fogunk természetesen elismerő leveleket közölni, ha mindjárt spontán lelkesedésből küldötték is nekünk és ha mindjárt a levélírók között olyan férfiak is szerepelnek, mint Sándor Pál országgyűlési képviselő, aki az Archivumot valóban megkapó melegséggel üdvözlí. Csak egy levéllel kell kivétel tennünk, dr. Kecskeméti Ármin makói főrabbi, ismert történettudósával, aki az Archivum feladatát irodalomtörténeti tömörséggel foglalja össze. A levél a következőképpen hangzik:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Grandiózus vállalkozás. Ez az anyaggyűjtés történelmi cselekedet, mely maga is történelmet csinál: átértékelést a világ gondolkodásában a zsidóságnak nemzeti s egyetemes emberi jelentőségéről.

A régiak נַפְשֵׁי „léleknek” nevezték a halottaknak állított emléket. A sok összehordott adat, emlék — igazán megannyi emberi dokumentum — nemcsak a zsidó katonának lesz a „lelke”, hanem maga a zsidó psziché, mint titáni erők revelációja a hősiesség meg az anyagi és erkölcsi önfeláldozás csodatetteiben.

Aktuális szóval אִרְבֵּי אֶרֶץ aranykoszorúnak nézem az összegyűlt sok-sok írást, bizonyítást, melyben zsidó hősök hallhatatlansága ragyog, de besugározza a zsidó néplelkek kultúr- s erkölcstörténeti becsületét is; hazafiúi s emberi erényeinek apoteozisa lesz az.

Kitünő tisztelettel készséges híve:

dr. Kecskeméti Ármin.

TOLL- HEGYRŐL

SECUNDUS: A POSZTÓCSALÁS

Andanunk sem kell, hogy ez a semmiféle irgalmat nem érdemlő emberi eltévelyedés fáj, nagyon fáj nekünk. Fáj, mint embernek és különösen fáj, mint zsidónak. Mert hiába fogjuk váltig hangoztatni, hogy a tisztességes zsidó megbotránkozása cseppet sem kisebb itt a tisztességes keresztényénél, hiába fogjuk mondani, hogy abból a posztóból a zsidó baka térde is épp úgy kiszakadt, mint keresztény bajtársáé és hiába fogunk appellálni a logikára, hogy a hamis posztó szállításának nélkülözhetetlen feltétele a hamis posztó átvétele, amit már nem zsidók végeztek, — hiába minden. A zsidóságnak tragikus sorsa évezredek óta, hogy az ő rovására mindennütt általánosították és általánosítanak. Ebből a szégyenletes és minden emberi érzést kigúnyoló posztócsalásból csak egy emlék marad meg, — fegyver a hámanok kezében a zsidók ellen. Valamennyi ellen. És azért azok, akik e sötét bűnek részesei, még külön irgalmatlan büntetést érdemelnek — a zsidóság részéről. Külön színhedriónak kellene lennie, amely az ilyen bűnösöket külön ítélettel sújtsa — zsidó szempontból, hogy megtorolják rajtuk azt a szégyent, amelyet elvetemedtségükben fajukra hoztak, azt a vért, amelyet mindnyájunk píruló arcába szöktettek, amit a zsidó bölcsek szintén vérontásnak, gyilkosságnak bélyegeznek. Ők néhányan a Mammon sátáni hatalmába estek, eladták a lelküket a lelketlen pénzért, milliókat akartak összeharácsolni millióik mellé — és miattuk bűnhődni fog még az a szegény falusi zsidó tanító is, aki szűk kenyéren tengeti becsületes, küzdelmes életét. „A zsidók mind felelősek egymásért” — mondja a talmud és erre a szentenciára bizonyára a kegyetlen külvilág tanította. A zsidónak tudatában kell lennie annak, hogy cselekedetéért az egész zsidóságot vonják felelőségre ellenségei. És aki ez ellen vét: fájának, testvéreinek árulója, akit még külön zsidó büntetéssel is kellene sújtani. „Ne könyörüljön rajta a te szemed, hanem írtd ki a gonoszt kebeledből” — így tanítja a mózesi törvény, amely pedig először hirdette a világnak a szeretetet. Egyetlen mentőszavunk se lehet a gonoszok számára, egy rezgésnyi részvétet sem érezünk irántuk, csak szégyeljük, hogy fajunkhoz tartoznak és megtagadjuk őket, mint a zsidóság ellenségeit, akik fegyvert adtak ellenségeink kezébe ellenünk, — ha mindjárt ez a fegyver és használata olyan nemtelen is, mint maga a posztócsalás.

DR. HAJDU MIKLÓS: IGENIS: TÜLEKEDÉS

— Válasz Párkányba, vagy inkább Pestre —

zt mondtam, — bocsánat, hogy magamtól citálok — „amint hirdik, már is vagy tíz különböző részlet-üzlet verseng és tülekedik a zsidó és nemzsidó hősök körül.“ És erre hosszú-hosszú levelet írt Neuer Ignác fakereskedő úr Párkányról az Egyenlőségnek, a levélben pedig ezeket a kemény szavakat vágja pont az Egyenlőség fejéhez: „... kerestem útmutatást arra nézve, hogy vajjon kik azok a tülekedők, akik ellen irányul dr. Hajdu Miklós cikke, de nem találtam ott mást „tülekedőnek“, mint az Egyenlőséget. Már pedig az Egyenlőség nemcsak hogy nem tülekedett, hanem satöbbi, satöbbi“.

Tetszik látni hova tévedt itt a védelem? Én belevágtam a hősi részletüzletekbe, mind a tízbe, és ekkor előugrik egy kedves párkányi úr és belém akarja disputálni, hogy a tülekedés az Egyenlőség mellé gondolandó. Holott ha én így gondolom vala, hát így is írom. Én azonban a zsidó hősök körül felburjánzó valamennyi részlet-üzlet ellen emeltem vétőt. Hogy a dolgot Neuer úr is megtaksálhassa, íme, néhány vonással megillusztrálom a helyzetet:

1. Budapesten, a Csányi-utcában székel „A világháború zsidó hősei“ című vállalat. Ha még sokat leckéztetnek, hát majd belátom, hogy ezen örvendeznem illik. Hogyisne, amikor ez a kollekción minden füzetében ilyen rovatot is ad: „Akik itthon harcolnak“. Ebbe aztán belekerülhet minden élő ember, aki előfizetni hajlandó. Sőt ennek a rovatnak óhajtotta a multkoriban az ötletes szerkesztő a zsidó közélet halottjaként méltán meggyászolt Simon József dr. kliséjét rekvirálni. Miért? — *A háború alatt halt meg!* — felelte a szerkesztő.

2. A pesti izraelita hitközség elnöke, Adler Lajos úr kapott egy levelet, amiben ugyancsak Budapesten egy másik vállalkozó kínálja a háború zsidó hőseinek díszes munkáját, adatokat is kér, egyben persze utalványt mellékel. De szerény ember a vállalkozó. Az összeget meg se határozza. Mindenki annyit ad, amennyit akar. Bis dat, qui cito dat.

3. Halm és Goldman körirata Bécsből szétment már a magyar hitközségekhez.

4. Egyéb felhívásokról tán Neuer úr is tud? En egyebekben — ismétlem — nem is soroztam be a Frühling Mór és Szabolcsi Miksa készülő munkáit a csupáncsak üzleti vállalkozások glédá-

jába. Most is tudok és akarok különböztetni, de a párkányi védelem mit is erőlködik azon, hogy hát elő a tülekedés kórtani rajzával?!

A kórtani rajzból tán elég is ennyi mutatóba. Ha nem, úgy legközelebb kénytelen leszek a hőskultusz üzletvilágának (— nevek, cégek és kiadók teljes megnevezésével —) reklámot csapni. Akkor legalább tisztán lát majd a párkányi levelező. Mert most nem egészen látja tisztán a zavaros helyzetet. Hiszen azt is tanácsolja: hogy az „újfajta kultuszadó“-ról szóló megjegyzésemmel ne zavartassa magát az Egyenlőség. De, tisztelt uram, hiszen az „újfajta kultuszadó“ a hőskultusszal kereskedő tízfajta részlet-üzlet részleteire értendő, miért tetszik ide megint belevonszolni az Egyenlőséget? Magam magyaráztam, hogy a felekezeti sajtónak megvan a reszortmunkája, ide tartozik a háborus krónika is. Mire jó hát Párkányról ezt úgy magyarázni nekem, mintha én ennek a visszaját mondtam volna? És mire jó a nagy invitálás, hogy tessék, tessék kontranyilatkozni, minden levél kinyomtatódik? „Felhívom azokat a zsidókat... nyilatkozzanak!“ írja Neuer úr. Sohse tessék kérem, leveleket rendelni. Lám, én is kaptam egy tucatot, de nem rukkolok ki velük. Pedig, pedig nagyon kedvesek. Egy esztergomi fakereskedő például, aki ismeri jól a brancsot, azt írja, hogy Neuer úr tulajdonképpen önfeláldozó rokon szeretetből szánta rá magát a pompás védőirat megírására. Annál szebb, meghatóbb és derekabb cselekedet.

Végezetül pedig még csak egy háborús dokumentumot a javából. Mezei Ernő a nemzetiségi ezredek hősi méltatásával példálódzik. Hát ezen a ponton a zsidóság már megkapta a maga sárga foltját. Kezem közt van egy kis sárga cédula, egy ilyen zsidó aranykönyv reklámja, amely megörökíti a közös hadügyminiszter, Krobotin ő excellenciájának elismerő szavait „gelegentlich der Überreichung eines Exemplars Jüdisches Kriegsgedenkblatt“. Hangzanak pedig ezek az elismerő szavak ekképen:

— „Es ist wirklich sehr schön vom jüdischen Volke, dass es auf diese Weise, und als erste unter den sonstigen Nationalitäten, seine gefallenen Offiziere ehrt.“

Íme, Volk és Nationalität, nép és nemzetiség lettünk, ahogy Krobotin ő excellenciája a külön hősi könyvet, vagy Gedenkblattot meglátta. Ez is siker. Ez is hatás.

Be is fejezem. Csak éppen Neuer úrnak, meg az utána sorakozóknak adom szíves tudomásukra, hogy ne tévesszék össze csekélységemet a Magyar

ALAPÍTÁSI ÉV

1862

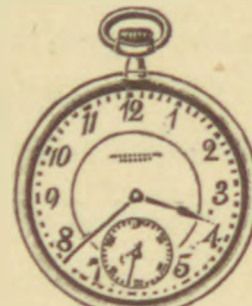
• CHRONOGRAPH •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANZ

Svájc, Francia-, Angol- és Németország zseb-, inga- és díszórágyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYŰRŰ-
ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK RAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

Zsidó Hadi Archivummal. Az utóbbi történet-tudományos feladatának nagyra hivatott intézménye. Jó magam meg szabad véleményemnek szabad nyilvánítója vagyok és ügyfordul, a Hadi Archivumról is megmondom, ha kell, a mondánivalómat. Azt pedig bizonyára csak tévedésből írhatta bele Neuer úr az Egyenlőségbe, hogy egy új zsidó intézmény az „Egyenlőségnek szóló gáncsvetés!” Én úgy gondolom, hogy az Egyenlőség örvend minden új, hasznos zsidó intézmény izmosodásán. Így is van nyilván. Ha Neuer úr másként is tudja. Aminthogy sok dolgot tud ő másképpen, mint az élet realitása. Így ő még hiszi és vallja, hogy az antiszemitizmust könyv-kollekcióval agyon lehet csapni. No majd meglátja. Csak köszöntsön be Párkányra a tizfajta „tülekedő” egy egy megbízottja. Eh, én nem haragszom a párkányi levélíróra: ezt a minjant neki sem kívánom. Ha azonban a tizből csak három vagy négy látogatja meg, az elmaradt viziteket talán nekem köszönheti.

NAGY IMRE: NAPIHÍR

*A Kárpátokban eltévedt egy orosz,
vad arca halvány, mundérja szakadt,
félíg megfagyva dőlt a hóbuckára
egy felvidéki kis falu alatt.*

*Valaki rátalált, vállára vette,
meleg szobában be szép az élet,
a szegény orosz csak nézi, nézi,
csudaálmában hova tévedt.*

*Az asztalon szép karos gyertyatartó,
péntek este . . . alig tudja hinni,
mint a gyerek, ki anyjához tért meg,
elkezdtél a szegény ember sírni.*

BEKÖTÉSI TÁBLÁK

a

Múlt és Jövő 1914-iki évfolyamához

Ara portóval együtt 2 korona 30 fillér
A díszkiadáshoz portóval együtt 3 korona
Megrendelhetők a Múlt és Jövő kiadóhivatalánál Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6.

BOROS ÉS KOHN SÍRKŐRAKTÁRA

BUDAPEST, VI., KÁROLY-KÖRÚT 17., ORCZY-HÁZ

Egyszerű és díszes kivitelű, valamint nagyobb szabású SIREMLEKEK nagy választékban, jutányos áron. Vidéki megrendeléseket felelősséggel szállítunk. ✱

HÁGGÁDA-ILLUSZTRÁCIÓINKHOZ

Több, mint ötven illusztráció tesz e számunkban tanúságot arról a művészi szeretetről és rajongásról, amellyel a zsidó betűfestők a peszachi Haggadát körülvették. A legkülönbözőbb korokból származnak ezek az illusztrációk, a 12-ik századtól úgyszólván napjainkig, természetes tehát, hogy különböző hangulatok, különböző felfogások szólnak belőlük. A 12. és 13. századból származó szerajevói és londoni Haggadák díszítése teljesen magán viseli a kor művészi naivitásának bélyegét, akárcsak az ebbe az időbe eső másnyelvű kódexek illusztrációi. De a naivitásból különös báj árad. Az egyiptomi tizscapás illusztrációja (l. 131. lap) csupa primitív kedvesség és fantasztikus játékosság. Ahogy Mózes és Áron középkori barátruhában, varázsvesszővel a kezben áll Faraó előtt, ahogy az elsőszülöttek halála után Faraó felkeresi a zárkából kikandikáló Mózes és Áront, stb. — mind középkori levegőt áraszt, amely úgylátszik, a gettóból sem maradhatott távol. A zsidók átkelése szembehelyezve az egyiptomiak elmerülésével, de különösen Mirjam és társnői hálaéneke (131. l.) nagyszerű ritmusérzéről tanuskodik. József és Putifarné történetének illusztrálása (133. l.) csupa megható szemérmesség, míg Ádám és Éva történetének merész nuditása és szecessziós vonalvezetése valósággal művészi reformként hat. A 16. századbeli mantuai Haggada nagyszerű keretei, gyönyörű iniciáléi és illusztrációi (134–136. l.) mai mértékkel mérve is megállják helyüket. Ezeknek a rajzoknak a mestere már Michelangelotól és Dürertől tanulhattott. A széderest oltárbeosztásra emlékeztető kompozíciója, jobbra a főző cseléddel, balra az ajtón kopogó koldus rongyos ruhájú alakjával nagy művészi készségre és tudatosságra vall. Az 1738-ból származó frankfurti Haggada képei tele vannak naív anachronizmusokkal, akárcsak a szerajevói Haggada, de egész más kor szelleme árad belőlük. Jákob és fiai persze francia hintóban vonulnak Egyiptomba és az izraeliták rokoko-ruhában hordják a téglát Ramszesz építéséhez (128. l.), aminthogy a londoni Haggadában az izraeliták középkori lovagok páncélos öltözetében vonulnak ki Egyiptomból (132. l.). Viszont a gödölye meséjének tíz illusztrációja felülmúlhatatlanul stílszerű. Nem akarjuk természetesen a Haggada-illusztrációkat sorjában méltatni. Csak reá akarunk mutatni arra, hogy ezek az illusztrációk igaz elmélyedést érdemelnek és ezt az elmélyedést igaz gyönyörűség jutalmazza. Nemcsak a hamburgi Haggada gyönyörűen fantasztikus iniciáléja (146. l.) érdemel nagyobb figyelmet, hanem még a bécsi Haggada ismert fametszetei is; a széderest mozgalmas szakaszai (147. l.) a „négy fiú” stb. stb., miket az élvezhetetlenségig elrontott olcsó Haggada-nyomatokból ismerünk, itt élettél, életörömmel teljesen jelennek meg előttünk, visszasugározva azt a fényt és derűt, amelyet a széderest a zsidó családokban minden időben árasztott.

Secundus.

KRÓNKA. ÉS ÖZEMLE

BÁRÓ DIRSZTAY BÉLA LEVELE.

Báró *Dirsztay* Bélától, az Omike-menza nemeslelkű elnökétől levelet kaptunk, amelyben arra kér bennünket, hívjuk fel olvasóinkat, hogy a háború alatt fokozott mértékben működő menza részére adakozzanak, illetőleg adományokat gyűjtsenek. „A Mult és Jövő olvasói — írja *Dirsztay* báró — jól ismerik az Omike-menza működését a békeidőből, és tudják, mennyire fokozta és kiterjesztette a menza működési körét a háború alatt. Körülbelül ezer ebédet osztunk ki naponta, részben diákok, részben sebesültek és részben menekültek között, ami a mai drágaság mellett rengeteg költséget igényel. Mikor a háború kitört, alig mertük kapuinkat kinyitni, azt hittük, nem lehet ebben az időben az emberek áldozatkészségét még egy irányban megterhelni. De a háborús napok szaporodtával szaporodott a nélkülözés, a nyomor is, és mi úgy éreztük, hogy éppen ebben a szomorú időben kétszeres feladat vár a mi menzánkra. Hiszen most olyan diákok is kerültek fel tömegesen a fővárosba, akiknek apjuk mint katoná szolgálja a hazát és így minden támogatás nélkül maradtak, — hát szabad-e ezeket a diákokat segítség nélkül hagynunk? Azután jöttek a menekültek ezrei és szent szabadságharcunk egyéb áldozatai, akikkel szemben kötelességeink vannak mindnyájunknak. És a mi menzánk keretei egyre bővültek, bővültek. Most pedig éppen ez a folytonos bővülés az, ami a menzát zavarba hozza és ami miatt a Mult és Jövő olvasóinak nemesszívűségére és áldozatkészségére kell appellálnunk“.

Természetes, hogy készséggel teszünk eleget báró *Dirsztay* Béla kívánságának és bár jól tudjuk, milyen sokoldalúan veszik most a jótékonyságot igénybe, mégis reméljük, hogy akadnak még elegenden, akik a menzának segítségére fognak sietni, hogy áldásos működését zavartalanul folytathassa. Hiszen a menzát főleg a vidékről felkerültek veszik igénybe és így méltányos, hogy a menza támogatói között minél jobban legyen képviselve a vidéki zsidóság. A menza bármilyen csekély adományt köszönettel fogad. Az adományok küldhetőek egyenesen az Omike-menza címére (Budapest, VII., Rákóczi-út 17), vagy szerkesztőségünkhöz (V., Podmaniczky-utca 6). A beérkező adományokat nyugtázni fogjuk a Mult és Jövőben.

AZ OMIKE-MENZA HADI INTÉZMÉNYEI. Az Omike-menza-academica a háború kitörése óta Rákóczi-út 17. sz. alatti helyiségében 1000 személy részére teljesen díjmentesen és felekezeti különbség nélkül 5 hadi-étkezőt tart fenn. A „hadi konyhából“, mely dr. *Domony Mórincné* és báró *Kornfeld Pálné* vezetése alatt működik, naponta 250 oly család viszi ebédjét, ahol a családfő bevonult. A „menza-academikán“ 350 diák étkezik. A „sebesült katonák étkezőjében“ báró *Dirsztay Béláné*, *Kohner Ágostné* és *Sváb Imréné* 120 katonát látnak el. A „családi étkezőt“, melyet *Fellner Henrikné* és dr. *Neumann Károlyné* vezetnek, 100 oly lateiner- és művészcsalád látogatja, kik a háború folyamán keresetüket veszítették. A „menekültek étkezőjében“ 100 menekült család kap naponta ebédet. Az étkezőben eddig 150,000 ingyen ebédet osztottak ki; 128 látogatót házi munkálatok által kereseti forráshoz, 56

látogatót pedig ajánlat folytán nagyobb havi segélyhez juttattak. A katonák között 500 drb hósapkát, kéz- és lábbelit osztottak szét. 60 esetben 10—30 kor. pénzbeli és igen sok esetben természetbeni segélyben részesültek a rászorulóok. A tél folyamán 25 fiút és 25 leányt öltöztettek fel és a nagyobb családúak állandó ruhasegélyben részesültek. Az egyesület gyors- és gépirási tanfolyamát most is 34 egyén látogatja; az egyet. hallgatókat 46 esetben leckeórákhoz juttatták. A legszebb eredményt az egyesület a héberfelírású hadi gyűrű akciója folytán érte el, mely már eddig 10,000 koronát juttatott a hadsegélyző-hivatalnak az özvegyek és árvák alapja javára és még tetemes összeg várható. A menza érdekében különösen báró *Dirsztay Béla* elnök, dr. *Neumann Ármánné* és dr. *Hevesi Simon* társelnökök, dr. *Domony Mórincné* alelnök, dr. *Weiler Ernő* főtitkár, *Glück Ármán* főpénztáros buzgókodnak.

AZ IMIT. KÖZGYŰLÉSE. Március hó 21-ikén tartotta az Imit. idej közgyűlését dr. *Vadász Lipót* államtitkár elnöklete alatt. A titkári jelentés szerint, amelyet *Bánóczy József* dr. terjesztett elő, a háború az Imit. anyagi alapjait is megbolygatta, emiatt az idén csak az Évkönyv lesz a tagilletmény. Az ifjúsági biblia kiadása pedig a következő évre halasztódik. Beszámolt a jelentés a zsidó múzeum jelentős fejlődéséről is. Az Országos Iroda pályakérdést tűzött ki egy zsidó közigazgatási könyvre. A közgyűlés legörvendetesebb eseménye a *Kunewalder*-féle pályakérdés eldöntése volt. A pályakérdés „Palesztina története a diaspora óta“.

Dr. Venetianer Lajos

A jelíges levél felbontása után kitűnt, hogy a pályadíjjal koszorúzott mű szerzője dr. *Venetianer Lajos*, a tudós újpesti főrabbi, akit a közgyűlésen meleg óvációban részesítettek. A mű, amely a magyar zsidó irodalom igen értékes gazdagodását jelenti, az Imit. kiadásában fog megjelenni.

„IGAZ ÜGYÜNK“ EMLÉKÉKSZEREK. A Magyar Zsidó Hadi Archivum számára igen értékes arany és ezüst ékszereket küldött *Iritz P. Béla* budapesti műtővös. Egy rendkívül művésziesen megkonstruált aranygyűrűt, amelynek kövét finom aranydombormű helyettesíti: *Ferenc József* és *Vilmos* császár profiljai fölé *Justitia* hajlik az igazság mérlegével a kezében és felette egy briliáns a ragyogó világosságot jelképezve. A felső relif kinyitható és alatta látható finom aranyrelifben az ántant-hatalmak három uralkodója egy kígyótól körülvéve. A gyűrű karikáját az egyik oldalon a felülről lehúzódó *Justitia* alakja alkotja, a másikon az alulról kinyúló kígyó teste, a kettőt az 1914. évszám választja el. Ennek a gyűrűnek egy másik példányát *Iritz P. Béla* beküldte *Ófelségének* is, aki legfelsőbb köszönetét fejezte ki érte és *Bárczy* polgármester útján a kabinetiroda értesítette *Iritzet*, hogy a gyűrűt *Ófelsége* házi kincstárába helyezte el. *Iritz P. Béla* hasonló ezüstékszert is küldött az Archivum számára és kísérő levelében felveti azt a feltétlenül helyes eszmét, hogy az Archivumban össze kellene gyűjteni az összes háborús emlékékszereket, amelyeknek valamely zsidó vonatkozásuk van, vagy zsidó művészek munkái. Hiszen valamikor ezeknek nagy muzeális értéke lesz, hadd őrizzük meg tehát együtt a jövő idők számára.

„ZSIDÓ SEGÉLYALAP 1915“. A német zsidók segélyegylete (Hilfsverein der deutschen Juden), Bnei Brisz németországi nagypáholya s szűkölködő kelet-európai zsidókat segélyező egyesület (Hilfssomitee für die notleidenden osteuropäischen Juden) közös felhívást bocsátott ki, melyben azt mondja: A „világpusztító háború következtében a Kelet-Európában s a Keleten lakó hittestvéreink oly szorult helyzetbe kerültek, hogy gyors és részletes segítség híján a legrövidebb idő alatt a legsúlyosabb katasztrófára fog vezetni. Elhatározták tehát, hogy a messziről és távolról jövő sürgős felszólításoknak engedni fogunk s polgártársainknak mindenkor áldozatkész könyörületességéhez fordulnak azzal a kéréssel, hogy kellő eszközöket bocsásanak rendelkezésünkre egy „Zsidó segélyalap 1915“ megalakítására, melyből a Lengyelországban, Galiciában s Törökországban s különösen Palesztinában szükségét szenvedő hittestvéreinknek segítséget nyújthatunk. Remélni akarjuk, hogy úgy mint ezelőtt, úgy a mai nehéz időben német hittestvéreink jótékonyága nem fog megállani hazánk határánál“.

DR. GUTTMANN TALMUDI ENCIKLOPEDIAJÁNAK legújabb füzeté a napokban jelent meg, bizonysgául annak, hogy a nagy tudós e véres időkben is zavartalanul folytatja munkáját. A gigantikus mű elkészülése a dolog természeténél fogva is lassan folyik, de kívánatos volna, hogy a magyar zsidóság legalább olyan mértékben támogassa a talmudi enciklopédia létrejöttét, hogy anyagi akadályok is ne lassítsák e mű megjelenését. Dr. Guttmann talmudi enciklopédiájának akadálytalan megjelenése a magyar zsidóságnak becsületbeli ügye, amire most annál inkább kell tekintettel lenni, minthogy a mű a háború kezdete óta teljesen elvesztette főtámogatóját: az orosz zsidó publikumot.

WEISS BERTHOLD A magyar gazdasági életnek jelentős egyénisége hunyt el Weiss Berthold udv. tanácsos személyében. Mintaképe volt ő azoknak a férfiaknak, kik a modern ipari Magyarországot kiépítették. Kik az egyoldalú agrikultúra helyett a kereskedő s az iparos Magyarország megteremtésén fáradoztak. Lelkes harcosa volt ő a közéletnek is s a zsidó felekezeti életnek is egyik oszlopos embere.

Weiss Berthold 1845-ben Budapesten született. A középiskolák, valamint a kereskedelmi főiskola elvégzése és jogi tanulmányainak befejezése után tevékenységét a gabonakereskedelemben fejlesztésére összpontosította. Tekintélyének elismerése, hogy 1876-ban a tőzsdebíróvá választották. Majd egyéb vállalkozások után, alapítványt vetett, testvérével Manfréddal, az egyetlen magyar katonai konzervgyárnak és a csepeli ércárú- és tölténygyárnak. E vállalatok működése a mai viszonyok közepette fokozottan értékelhető. 1896-ban szabadelvű-párti programmal képviselőnek választották s e minőségében is számos alkalma nyílt nagyszerű közgazdasági tudásának csillogtatására.

A MAGYAR IZR. KÉZMŰ- ÉS FÖLDMIVELŐEGYLET részére Prager Ferencné 50 koronát küldött be hozzánk. Az összeget rendeltetési helyére juttattuk.

TÖRÖK DÍSZINDULÓ. Harb-ul-Islam, magyarul „Az Izlam fegyverben“ címmel lendületes háborús induló jelent meg, amelynek szerzője zenei munkatársunk, Donáth Ede, a Szulamith zenéjének ismert komponistája. A török indulóban kitűnően érvényesíti azokat a keleti motívumokat, amelyeket az egykor annyira népszerű operett zenéjében is nagy sikerrel használt fel és ezáltal egészen különös, sajátos íze, hangulata van a sikerült és máris nagyon népszerű indulónak. Az új hangjegy ízléses kiállításban jelent meg és minden zeneműkereskedésben két koronáért kapható.

A GALICIAI MENEKÜLTEK JAVÁRA Markovits Manó és J. Versecről 40 koronát küldött be hozzánk. Az összeget átadtuk szétosztás végett dr. Hevesi Simon főrabbinak.

FÖLDES ARTÚR DR.: HÁBORÚ ÉS POLITIKA. Ilyen címen munkatársunk, Földes Artúr dr. rendkívül érdekes könyvet adott ki, melyet politikai körök is nagyra becsülnek. A mű a legaktuálisabb politikai kérdéseket tárgyalja, különös tekintettel a külügyre s a háborúra. A becses munka minden könyvkereskedésben kapható.

MAKKABEA ÉS BARKOCHBA február hó 27-én este sikerült irodalmi estélyt tartott a pesti izr. hitközség Síp-utcai székházának dísztermében. Frigyes Lajos elnöki megnyitója után dr. Patai József olvasta fel az Imit. idei évkönyvében megjelenő „Bibliai Csataköltészet“ c. tanulmányát. Utána Neményi Endre olvasta fel hangulatos verseit, végül Redlinger Szidike Avigdor Feuerstein három szép versét szavalta. Az estélyt Stern Zsigmond, a Barkochba társelnökének szavai zárták be.

GYERMEKÁLMOK. Herman Schwabe a kiváló német ifjúsági írónak „Gyermekálmok“ című ismert ifjúsági könyve most jelent meg először magyar nyelven. A kis könyv tele van szebbnél-szebb zsidó tárgyú elbeszélésekkel, melyek közül némelyik pl. „A régi imakönyv“ című valóságos komoly irodalmi értékű szimboliztikus munka. A könyvet, amely a zsidó gyermek lelkiéletére kíván hatni, Leitner Zoltán szépen, gondos gördülékeny magyarsággal dolgozta át. A könyvnek, mely Nagyváradon jelent meg, ára 80 fillér.

HYMEN. Braun Reginát, Braun Izrael szilsárcányi rabbi leányát eljegyezte Sonnenschein Sámuel okleveles rabbi (Pozsony).

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

HINDENBURGISTA. Ön tehát egy új fogalom megismertetője: hindenburgista és a bibliát is ebben az irányban magyarázza. Ön szerint Mózes is olyanféle stratégia volt, mint Hindenburg és az egyiptomiakat ügyes stratégiával fogással egyszerűen — beleszorította a Vöröstengetbe. Nincs kizárva, hogy így volt, de mi a bibliai csodák racionaliztikus magyarázatát egész feleslegesnek tartjuk. Inkább mondja valaki az egészet szép legendának, népmondának, amilyen minden nép fantáziájában kivirágzott, de ne igyekezzék pl. a Vörös-tengeren való átvonulást dagály és apályal megfejteni vagy a szinajhegyi villámlást Mózes elektrotechnikai tudásával magyarázni. Aki azt állítja, hogy Mózes alakját mindenféle legenda szőtték körül, semmit sem vont le Mózes nagyságából. De aki Mózes tetteit ügyeskedésekkel magyarázza, az vétkezik a zsidóság legnagyobb férfiújának emléke ellen.

WEISZ LEÓ, SZABADKA. Dr. Giesswein Sándor prelátnak, országgyűlési képviselő bizonyára tisztán csak mint objektív példát említette Szabadkán tartott előadásán, hogy „a vérbosszút pl. találjuk az izraelitáknál, mikor még nomád életet éltek, jelenleg pedig még az albánoknál szokásos“. Az elfogultatlanság már abból is kitűnik, hogy míg a zsidóknál kiemelte, hogy csak nomád életük korában volt szokásban a vérbosszú, nem hallgatta el, hogy a katolikus vallásban nevelkedett albánoknál még ma is dívik. Hogy egyébként helyes-e a példa? Tárnyilagosan igennel kell felelnünk. Hiszen Mózes törvényei mindenestre a nomád-életből örökölt szokások ellen küzdöttek és így intézkedés történik a vérbosszú megállítására vagy fékezésére is. E célból alapította Mózes a menedékvárosokat (oré-miklot), „hogy odamenekülhessen az, aki felebarátját véletlenségből megölte és menedékvárosok a vérbosszú elöl, hogy meg ne ölhesse, mielőtt törvényszék elé kerül“. (Numeri XXXV. 11--12.). Hat ilyen menedékvárost ír elő Mózes, hármát ő maga

alapított a Jordánon innen keletre, Becert a síkságon a Reuben törzs számára, Ramotot Gileádban a Gad törzs részére és Gólant Basanban a Menasse féltörzs részére. (Deutoromonium IV. 41–43.), hármat pedig a Jordánon túlra ír elő „ha majd kitágítja az Úr Izrael határait“ (Deutor. XIX. 8.). Megkapóan humánus sorokat olvasunk itt a menedékvárosok hivatásáról: „Ha valaki fát vágni megy az erdőbe felebarátjával együtt és lecsúszik a fejszéje a nyélről és eltalálja társát és megöli, fusson e városok egyikébe, hogy életben maradjon. Nehogy üldözőbe vegye a vérbosszuló (rokon), felgerjedvén az ő szíve és utoléri és megöli, holott ő nem bűnös halálra, mert hiszen nem gyűlölte amazt tegnap és tegnapelőtt“. (U. o. 5–6.) A menedékvárosból, ahol immunitás védte, került aztán a törvényszék elé, hogy bebizonyítsa ártatlanságát és esetleg továbbra is igénybe vehesse a menedékváros biztos védelmét. Ha azonban bűnösnek bizonyult, a vérbosszuló büntetlenül megölhette. „És írtd ki az ártatlanvér ontóját Izraelből.“ (U. o. 13.) Említésreméltó különben, hogy a menedékvárosok humánus intézménye nemcsak Izrael fiainak nyújtott védelmet, hanem az „idegennek is, valamint a bevándorlottaknak“ (Numeri XXXV. 15.). A mózesi törvény tehát semmiben sem tesz különbséget zsidó és nemzsidó között.

DR. JURIS. Mózes magánjogi törvényeiről kitűnő alapos tanulmányt írt dr. Fodor Armin kúriai bíró, az ismert nagy jogtudós. A tanulmány megjelent az Imit. 1902. Évkönyvében (20–41. l.). Méltóztassék azt elolvasni és teljes tájékozódást fog nyerni Mózes szociális törvényhozásáról. Dr. Fodor cikkét a következő szavakkal fejezi be. „Ezen rövid ismertetés is elegendő arra, hogy e törvények magas értelmi és erkölcsi színvonalát világosan élénk állítsa. Jogos büszkeséggel mondhatta e törvényekről Mózes: „És melyik az a nagy nemzet, melynek oly igazságos törvényei és rendeletei vannak, mint ez egész tan, melyet én ma elétek teszek?“ (Mózes V. k. 4. 8.).

W. B. GY. P. A verset mintha már olvastuk volna valahol, de akkor szerzőjeként más név szerepelt.

H. M.-NÉ I.-KE. Ha a lányka tehetséges, tessék csak tovább taníttatni. A magasabb műveltség még semmiesetre sem jelenti a vallásosság csökkenését. Vallásosság és műveltség egymástól teljesen független és nagyon szépen meg is fér egymással.

JEUN POSTÉRITÉ. A vers igen szép és sok érzésre vall, de formailag javítani kellene rajta. Talán megtudhatnók a szerző teljes nevét?

KÖZ- GAZDASÁG

A JELZÁLOG-HITELBANK MÉRLEGE. A Magyar Jelzalog-Hitelbank megállapította múlt évi mérlegét, mely az 1914. évről áthozott 951,752 K 22 fill. hozzászámításával 9.069,562 K 52 fillér bruttó nyereség és az adók, kezelési költségek, hadi jótékonyági adományok, valamint árfolyam-leírások levonása után a múlt évben kimutatott 6.671,746 K 64 fill.-rel szemben 4.985,089 K 92 fill. tiszta nyereséget mutat. Az igazgatóság a március 23-án tartott közgyűlésnek indítványozta, hogy a forgalomban levő 200,000 darab részvény után részvényenkint 18 K osztalék fizetessék, továbbá, hogy az intézeti nyugdíjalap javadalmazására 100,000 K-t, az intézeti tisztviselők és szolgák külön javadalmazására 125,000 K-t fordítsanak s az alapszabályszerűleg meghatározott levonások után fennmaradó 994,851 K 38 fill. a folyó évre vigyék át. Háborús jótékonyági célokra több, mint 280,000 K-t adott a bank.

KINEVEZÉSEK A HITELBANKBAN. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósága márciusban tartott ülésében Deutsch Miklós és Frommer Vilmos igazgató-helyetteseket igazgatókká, Gerber Miksa cégvezetőt igazgató-helyettesé és Teichmann Ernő Rezső titkárt, Hiesz János és Hoffmann Ottó tisztviselőket cégvezetőkké nevezte ki.

A MAGYAR AGRÁR- ÉS JÁRADÉKBANK R.-T. igazgatósága megállapította az intézet 1914. évi zárószámadásait. A nyereség- és veszteségszámla az 1914. év végével 2.785,860.67 K tiszta nyereséggel zárul, szemben a múlt évi 3.529,832.72 K tiszta nyereséggel. A tiszta nyereségből az igazgatóságnak a közgyűlés elé terjesztendő javaslatára szerint kifizetendő javaslatára szerint kifizetendő osztalék fejében részvényenkint 24 K, azaz összegben 1.920,000 K, ami a részvénytőke hat százalékos kamatozásának felel meg. A kimutatott üzleteredmény a háború által teremtett helyzet teljes figyelembevételével állapított meg. A tiszta nyereség csökkenése, noha a folyó üzlet eredménye az 1913. évi eredményt felül is multa, abban találja magyarázatát, hogy a kamathozadék a tavalyinál 406,242.70 K-val kisebb összegben van kimutatva.

A BUDAPESTI TAKARÉK ÉS ORSZÁGOS ZÁLOGKÖLCSÖN R.-T. márciusban tartotta huszonkettedik évi rendes közgyűlését Tolnay Lajos v. b. t. t. elnöklésével. Az előterjesztett évi jelentés szerint az intézet összforgalma az elmúlt évben 1.186.848,741 K 66 fill. volt. A tiszta nyereség pedig 1.146,890 K 13 fill. A közgyűlés elhatározta, hogy a tiszta nyereségből részvényenkint 18 K osztalékot fizetnek. Az igazgatóságba új tagul dr. Doroghi Ervint választották meg. Az igazgatóság az intézet kiváló titkárárt: Meskó Ábrist cégjegyzővé léptette elő.

A BELVÁROSI TAKARÉKPÉNZTÁR R.-T. a napokban tartotta közgyűlését Székely Ferenc elnöklete alatt. A Veres József ügyvezető igazgató által előterjesztett jelentés szerint a mérleg összesen 883,860 K 63 fill. levonása után 1.106,187 K 22 fill. tiszta nyereséggel zárul. Osztalék gyanánt részvényenkint 25 K-t fizet. A közgyűlés a jelentést tudomásul vette. Ezután megejtettek a választások. Az igazgatóságba újból megválasztották a kilépő tagok: Förster Nándor, dr. Wágner Géza, dr. Rajner Béla és Veres József.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS TAKARÉKPÉNZTÁR 1914-iki mérlege 2.490,150 K tiszta nyereséggel zárult. A jótékony adományok háborús célokra 146,000 K-t tettek ki. Az igazgatóság a március 20-án tartott közgyűlésnek javasolta, hogy a részvénytulajdonosok 28 K-val váltassanak be.

A RUGGYANTAÁRÚGYÁR OSZTALÉKA. A Magyar Ruggyantaárúgyár Részvénytársaság a napokban tartott közgyűlésén az osztalékot 16 és fél százalékban, azaz 36 K-ban állapította meg és elhatározta, hogy az osztalék folyó hó 19-től kerül kifizetésre.

A PESTI VIKTÓRIA GÖZMALOM március 20-án tartotta 48. évi rendes közgyűlését Bacher Emil vezérigazgató elnöklésével. Az 1.150,547 K tiszta nyereségből osztalék fejében (12,000 részvény után a 30 K) 360,000 K-t fizetnek ki, a Bacher Emil munkások és szolgák segítőalapja gyarapítására 30,000 K-t, a nyugdíjalap javára 50,000 K-t fordítanak és a fennmaradt 61,989 K-t új számlára viszik át. A közgyűlés az indítványokat egyhangúlag elfogadta és a felmentvényt megadta. Az igazgatóságba Herzog Mór bárót választották be, mint új tagot.

A MAGYAR ORSZÁGOS KÖZPONTI TAKARÉKPÉNZTÁR március hó 27-én tartotta intézeti helyiségében XLIII. rendes közgyűlését, amelyen az igazgatóság előterjesztette a zárószámadásokat és megállapította a mérleget és nyeresémfelosztást. A közgyűlés az összes előterjesztéseket egyhangúlag elfogadta és a felmentvényt úgy az igazgatóságnak, mint a felügyelő-bizottságnak megadta.

